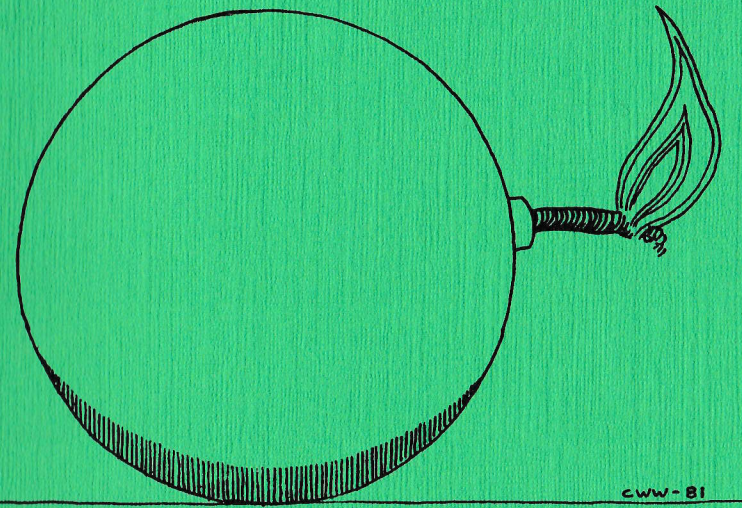


# META

Medeltidsarkeologisk  
tidsskrift 1 · 1981



CWW-81



Av olika skäl är detta nummer av META skamlöst försenat. Vi hoppas dock att detta är ett tillfälligt snedsteg och att vi i och med nr 2/81 ska lyckas uppehålla en utgivningstakt av ett nummer/kvartal. En viss kompensation för förseningen ges i och med att nr 1/81 blivit det tjockaste numret hittills.

Ansvar för nr 2 ligger i Göteborg - så vitt vi i huvudredaktionen förstått kommer det att handla en del om det meningsfulla med historisk arkeologi - och nr 3 förvaltas av en arbetsgrupp i Mellansverige.

I skrivande stund - mitten av april - har Medeltidsarkeologiska föreningen ca 200 medlemmar, vilket är tillräckligt många för att vi ska våga ge ut META; det behövs dock fler medlemmar för att säkra behövliga marginaler och för höjning av den trycktekniska

standard. Det ligger således i alla läsares intresse att värva nya medlemmar. META kan då bli alltmer omfattarrik och uppträda i allt snyggare dräkt. En anonym intressent har betalat in medlemsavgift i Vika i Norge. Om vederbörande hör av sig med namn och adress sänder vi META.

OBS! Sätt ut ditt namn och din adress vid medlemsinbetalning! Meddela adressförändring om du flyttar! Lid inte i tysthet om du inte får din rättmätigt betalda META utan hör av dig till redaktionen för rättelse!

Vänligen

Anders Andrén, Axel Christophersen,  
Lars Redin, Claes Wahlöö, Anders  
Wihlborg.

POSTGIROT SVERIGE		Mottagard	INBETALNING / GIRERING A	Arkivdel
Till postgirokonto/personkonto nr		A	Till postgirokonto/personkonto nr	
45 32 11 - 5			45 32 11 - 5	
Meddelande till betalningsmottagaren			Betalningsmottagare (endast namn)	
Medlemsavg.-81. Jag sänder argt			Medeltidsarkeologiska	
inlägg snart.			föreningen	
Avsändare (namn och postadress)			Avsändare (namn och postadress)	
M. Björnstad			M. Björnstad	
RAÄ, Box 5405			RAÄ Box 5405	
114 84 Stockholm			114 84 Stockholm	
			Eget kontonr vid girering	
			Underskrift vid girering	
Svenska kronor		öre	Svenska kronor	
35		-	35	
I FALLET NEDAN FÅR ANTECKNINGAR INTE GÖRAS - RESERVERAT FÖR POSTGIR				

Korrekt ifylld medlemsanmälan - ett teoretiskt exempel

## LANDSBYREGULERINGER OG GRUBEHUSE. AKTUELLE PROBLEMER I DANSK VIKINGETIDSFORSKNING.

På venlig opfordring af META:s redaktion er jeg blevet bedt om at give en oversigt over vikingetidsforskningen i Danmark med særlig henblik på agrar- og bebyggelseshistorien samt landsbyernes sociale struktur. Dernæst på baggrund heraf at antyde de aktuelle hovedproblemer og i hvilke retninger antydninger til løsning går.

---

Indenfor den del af vikingetidsforskningen, der arbejder med bosættelsernes opbygning og funktion samt de tidsbestemte ændringer heri, danner året 1974 et afgørende skel. Det var dette år, at de store vestjyske vikingetidsudgravninger blev sat igang på initiativ af Det arkæologiske Bopladsudvalg, der var nedsat af Statens humanistiske Forskningsråd. Den første udvalgte lokalitet var Trabjerg. I 1975 kom Sædding og Omgård med. Undersøgelserne blev alle tre steder sat igang udfra lovende prøveundersøgelser de foregående år. Hertil kommer så Vorbasse, hvor undersøgelsen af en boplads fra 4/5 årh blev påbegyndt i 1974 og som i 1975 viste sig at have en bosættelse fra vikingetid oveni.

Takket være de økonomiske midler fra Bopladsudvalget lykkedes det at få så store helheder frem, at det for første gang indenfor bopladsforskningen blev muligt at få et indblik i nogle bebyggelsers detaljerede opbygning og funktion samt de tidsbestemte ændringer heri. I Trabjerg og Sædding oplyste udgravningerne i 1976, medens de fortsatte og fortsat er igang på Omgård og i Vorbasse. Om alle fire udgravninger udkommer udførlige foreløbige rapporter i Acta Archaeologica vol. 50, 1981.

Indtil 1974 havde udgravningerne rundt om i Danmark haft tilfældighedernes karakter bortset fra en enkelt undtagelse, nemlig Mogens Ørnsnes målrettede undersøgelser på Bejsebakken, Ålborg amt (1956 og 1958-1959), Vester Egesborg, Præstø amt (1965) og Hegnæsøvang, Holbæk amt (1973). Målet var dog her germansk jernalder, med udgravningerne gav også vikingetid.

Nogen forskningsmæssig tradition var der således ikke at tage udgangspunkt i i 1974. Man var henvist til at starte fra begyndelsen og det blev etableringen af et relevant kildemateriale. På baggrund heraf er det endnu svært at sige, hvad de vestjyske undersøgelser vil komme til at betyde for forskningen. Det er jo faktisk først nu med de mere omfattende rapporter i Acta Arch., at det bliver muligt for andre end de direkte indplicerede, at integrere resultaterne i deres forskning.

Udaf de fire undersøgelser er foreløbig vokset to mere målrettede, nemlig Esbjerg-projektet og Omgård-projektet.

### Esbjerg-projektet i SV-Jylland:

Her vil man indenfor arbejdsområdet undersøge, hvorfor vikingetidspladserne bliver nedlagt og hvor de flytter hen, samt supplere den viden, som udgravningen af Sædding har givet om et vikingetidssamfund i SV-Jylland. Det har foreløbig resulteret i en prøveundersøgelse af vikingetidsspladsen Hostrup ved Varde å.

### Omgård-projektet:

Dette projekt er en del af det mere omfattende Omme-projekt over bebyggelseshistorien i et bakkeølandskab (moræne-landskab fra Saale-istiden). Omme-projektet startede i 1959 med undersøgelser over den førromerske bebyggelse. Blev udvidet med undersøgelser over yngre bronzealders bebyggelse. Blev i 1974 atter udvidet med undersøgelser over vikingetidens bebyggelse. Arbejdsområdet er Nørre Omme sogn (7527 ha.) med enkelte undersøgelser i tre vest og syd for liggende nabosogne (Torsted, Hover og Brejning). Senest er projektet blevet udvidet med undersøgelser over bebyggelsen i middelalder og senere. Udaf undersøgelserne på Omgård er vokset tre projekter:

Projekt A: Her vil man forsætte undersøgelsen af en 900-tals stormandsgårds opkomst samt dens ændring over i dels en senvikingetidig enkeltgårdsbebyggelse med flere fritliggende gårde og dels disses samhörighed med den middelalderlige Hovedgård 'Brejning', der hørte under Ribe Bispestol. Det er altså den for Vestjylland så karakteristiske enkeltgårdsbebyggelse i middelalder og senere samt opkomsten af en middelalderlig hovedgård, der her er emnet. På Omgård er foreløbig undersøgt stormandsgårde fra forskellige tidsrum. Ældst er én fra førromersk jernalder periode 2-3. Derpå én fra 4/5. årh. Derpå én fra 9. årh. og endelig den største af samtlige fra 10. årh. I forlængelse heraf findes Ribebispens hovedgård 'Brejning', der i middelalderen var forlenet ud. Lenet har væsentligst bestået af den jord, der hørte ind under stormandsgården i 10. årh. Jorden er udfra skriftlige kilder beregnet til mere end 100 tdr, htk. eller så godt som hele Nørre Omme sogn, Der fin-

des således her en kontinuitet mellem en vikingetidig stormandsgård fra 10. årh. og en middelalderlig biskoppelig hovedgård.

Projekt B: Her vil man forsætte undersøgelserne af matrikulering og boliginddeling på overgangen fra vikingetid til middelalder samt disses sammenhæng med en ændring i ejendomsforholdene. (Jeg vil senere vende tilbage hertil.)

Projekt C: Her vil man undersøge yngre jernalders og vikingetidens keramik i Vestjylland og senere det øvrige Jylland med henblik på opbygningen af et instrument til relativ datering således, at de enkelte bebyggelser kan dateres relativt i forhold til hinanden. Arbejdet hermed har allerede nu ført til fund af pladser, der hidtil har været dateret til udelukkende enten ældre jernalder eller yngre jernalder. Det er nemlig således, at der under hovedparten af vikingetidsbosættelserne findes bosættelser fra ældre jernalder. Ved at opstille en keramiksekvens for yngre jernalder og vikingetid samt derpå undersøge materialet fra ældre udgravninger har det altså vist sig muligt at øge antallet af bosættelser fra vikingetid.



Udover ovennævnte to projekter er tre andre igang.

### Projekt landsbyens opståen og udvikling på Fyn:

Her er det kontinuitetsproblemet i forhold til stednavneforskningens resulta-

ter. Projektet vil prøve stednavneforskningens bestemmelse ud fra efterlederne af landsbyernes aldre, dvs. hvorvidt landsbyer med før-vikingetidige navnelag også rækker tilbage til før vikingetid til middelalder. Det har ført til en række testgravninger i eksisterende landsbyer med henblik på deres datering, Et foreløbig resultat heraf er fremlagt af Torben Grøngaard Jeppesen i sin afhandling 'Middelalderbyens opståen, 1981'. Projektet blev sat igang i 1975.

#### Stevns-projektet:

Her vil man på Stevns i Sydøstsjælland undersøge det samme som på Fyn. Det har ligeledes ført til en række testgravninger i eksisterende landsbyer. Ikke uventet er resultatet blevet det samme som på Fyn, i Vestjylland og Axel Steensbergs endnu ældre undersøgelser på Sjælland, nemlig at der på overgangen fra vikingetid til middelalder er grundlagt en række nye bebyggelser. Med baggrund i de vestjyske undersøgelser ved man, at de nye for så vidt kun er flytning af ældre bebyggelser samtidig med, at de ældre naturligvis kan være blevet opsplittet i flere. På dette punkt har resultaterne fra Vestjylland altså spillet afgørende ind, eftersom de forskellige stednavne-typer ligeså vel havde kunnet tænkes at indicere strukturelt forskellige bebyggelsestyper indenfor et større samlet hele. Det forekommer dog stadig sandsynligt, at visse stednavne-typer er opstået i bestemte samfundsmæssige situationer således, at der må opereres med en dannelses-situation og en bevaringssituation. Projektet gik igang i 1979.

#### Ribe-projektet:

Her vil man undersøge bebyggelsens udvikling fra de ældste tider til idag.

Projektet er delt op på en lang række medarbejdere (arkæologer, historikere og naturvidenskabsfolk). I projektet indgår ikke udgravninger, men kun det hidtil eksisterende kildestof, De enkelte medarbejders resultater vil blive fremlagt som rapporter i tidsskriftet Kuml. Projektet blev sat igang i 1980 på foranledning af og under Den antikvariske Samling i Ribe.

Udover ovennævnte tre projekter skal endnu to nævnes, nemlig Ødegårdsudvalgets 'Hornsherred-undersøgelse' (Det nordiske Ødegårdsprojekt. Publikation nr. 2, Hornsherredundersøgelsen. 1977) og 'Projekt Middelalderbyen'.



Der synes således at være sket et vældigt opsving i bopladsforskningen. Et gennemgående problem er overgangen fra vikingetid til middelalder. Det bliver da også herom, at jeg nærmere vil gøre rede. Allerede da Omgård-undersøgelsen gik i gang i 1974 havde man også dette problem for øje, selvom man ikke da kunne vide, at udgravningerne her skulle komme til at afsløre en stormandsgård af hidtil uset størrelse i Nordeuropa. Problemerne har derfor her udviklet sig i noget anderledes retning. På baggrund heraf har det derfor været naturligt at arbejde bredere med jordegodser i vikingetid og disses forandring over i middelalderlige jordegodser, som disse er kendt fra skriftlige kilder, samt forholdet mellem jorddrot og bønder.

For problemstillingen vikingetid-mid-

delalder må særligt fremhæves to projekter, nemlig det fynske og mit eget (Omgård-undersøgelsen), eftersom det er disse to, der er længst. Det fynske projekt, hvor et af resultaterne er fremlagt i den tidligere nævnte afhandling af Torben Grøngaard Jeppesen (TJG), har dog i forhold til det formulerede udgangspunkt endnu kun haft karakter af kronologiske undersøgelser, dvs. forholdet mellem den af stednavneforskningen bestemte alder for landsbyerne og de middelalderlige landsbyers datering, end over landsbyernes struktur og eventuelle tidsbestemte ændringer heri. Af denne grund valgte man testgravninger med henblik på datering. Ikke uventet ud fra undersøgelserne i Vestjylland og Axel Steensbergs endnu ældre undersøgelser på Sjælland kom man frem til det samme som disse to nemlig, at der også på Fyn var sket en flytning af landsbyerne på overgangen fra vikingetid til middelalder. Selvom det ikke var det problem, der var udgangspunktet for Steensberg, så kan man dog ikke benægte, at det også blev et af hans resultater. Undersøgelserne i de sjællandske landsbyer Pebringe, Præstø amt; Store Valby, Hejninge og Borup, alle Sorø amt (Nordisk Kultur XVII, 1953, s. 371 ff; Den danske Landsby, 1973, s. 53 ff) viste, at to af ældste navnelag (-inge) og to af yngre (-by, og -rup) kun gik tilbage til 1000-1200, hvor stednavneforskningen havde sagt, at -inge-landsbyer gik tilbage til mindst folkevandringstiden. For Pebringe og Hejninge måtte Steensbergs resultat indicere en bebyggelsesflytning på overgangen fra vikingetid til middelalder, såfremt stednavneforskningen skulle have ret i dens dateringer.

Steensbergs resultater, dvs. den manglende stedskontinuitet, spillede

selvfølgelig ind, da Det arkæologiske Bopladsudvalg i 1974 gik ind i vikingetidsundersøgelserne. Prøveundersøgelserne i Trabjerg, Omgård og Sædding havde vist, at det her var muligt at få fat i bebyggelser fra vikingetid, der endnu ikke var fuldstændig ødelagt af senere tids dyrkning. Hertil kom så Vorbasse, hvor der i 1975 også viste sig en bebyggelse fra vikingetid.

I Trabjerg, Sædding og Vorbasse er undersøgt landsbyer (dog endnu ikke fuldstændigt), der alle er blevet nedlagt og flyttet i 11. årh. eller senest i begyndelsen af 12. årh. kort tid efter en gennemgående regelret matrikulering. Ved inddelingen blev hver gård tildelt en nøje afmålt gårdtoftebredde af den samlede landsbytoft. Hver gårdtoft blev derpå forsynet med et skelhegn. Matrikuleringen betød, at landsbyerne blev opsplittet i separate og adskilte gårde, der ud fra skriftlige kilder fra 1000-tallet andre steder i Danmark synes at have været samlet i et antal bol for hver landsby. Bolet synes således at betegne en gruppe af gårde og kunne formentlig også undtagesvis bestå af en enkelt gård. Bolinddelingen har derpå formentlig dannet grundlag for en regulering af landsbyernes jordtilliggende således, at hvert bol fik en bestemt andel af landsbymarken, andel i græsningsret osv. Indenfor hvert bol har vel derpå været en opsplittning således, at hver gård alt efter sin størrelse, som denne lå nedlagt i gårdtoftebredden, havde en bestemt andel. Ud fra den fra de skriftlige kilder fra 1000-tallet kendte bolinddeling samt overdragelse af hele og halve bol til kirken kan sluttes tilbage til, at også landsbymarken må have været inddelt.

Med udgangspunkt i disse tre pladser har jeg derpå (Omgård - projekt B) påvist lignende regelrette inddelinger i

Gammelby, Ribe amt; Søby på Samsø, Holbæk amt. Hertil muligvis Andersminde, Ribe amt (igangværende udgravninger) samt Kærby, Randers amt. Gårdtoftebredderne i Vorbasse, Gammelby, Sædding og Trabjerg er målt i det omfang, som bevaringsforholdene har tilladt. Ialt er ni gårde blevet opmålt. Det fremgår heraf, at der dels indenfor de enkelte landsbyer og dels mellem landsbyerne indbyrdes findes proportionalitetsforhold feks. svarer tre gårde a 37-39 m i Trabjerg til én gård a 117 m i Vorbasse samt to gårde a 17-19 m i Gammelby til én gård a 38 m i Sædding og tre a 37-39 m Trabjerg. Det overordnede målskema må antages for et indicium på, at matrikuleringen ikke er gennemført af bønderne selv, men derimod af en overordnet instans. Udgravningerne har da også dokumenteret, at den regelrette matrikulering er påført allerede eksisterende landsbyer samt at de umiddelbart efter er blevet flyttet. For Gammelby's vedkommelse er betegnelsen 'Gammelby' blevet hæftet på den fraflyttede og nedlagte landsby. Stednavnet er altså her i lighed med Pebringe og Hejninge på Sjælland flyttet sammen med landsbyen. Betegnelsen 'Gammelby' givet på en reguleret, fraflyttet landsby var tidligere som hypotese fremsat af stednavneforskningen og har altså ved ovennævnte eksempel kunnet bekræftes arkæologisk.

Undertegnede påvisning i det arkæologiske kildemateriale af en regelret matrikulering (først omtalt i mit foredrag på Kontaktseminaret 2.-8. okt. 1978 på Hjarnø. Trykt i Kontaktstencil 16, Århus 1979) er i alt beskedenhed en væsentlig landvinding for den del af bebyggelsesforskningen, der arbejder med strukturelle ændringer, eftersom en lignende inddeling er kendt fra de skriftlige kilder fra 1000-

tallet bl. a. Knud d. Helliges gavebrev. Aksel E. Christensen skriver følgende om boltallene i gavebrevet: "Gavebrevets boltal giver bedst mening, når de opfattes som resultat af en primitiv matrikulering af landsbyernes tilliggende" (Danmarks Historie, Bd. 1, 1977 s. 254). En matrikulering af landsbymarken må imidlertid have krævet et fast udgangspunkt således, at der kunne skabes forbindelse til gårdenes varierende størrelser. Det er formentlig her, at gårdtofteinddelingen kommer ind som et formidlende mellemlid.



I sin glimrende afhandling 'Nogle Oplysninger om danske Landsbyer' fra 1918 skrev Henrik Larsen ud fra omfattende undersøgelser af retrospektiv art følgende: "Bolinddelingen maa henføres til en Tid, da man havde Brug for den, og det er sandsynligst, at den er indført i Vikingetiden og rimeligvis i den sidste Del af denne, under Svend Tveskæg og Knud den Store, altsaa omkring år 1000.

En saadan Omvæltning i Landsbyernes indre Forhold kan næppe være iværksat, uden at en kraftig Konge stod i Spidsen for Landet, og uden at der var en Godsejerstand, der kunde hjælpe ham med at gennemføre den, thi i et Folk bestaaende af Selvejerbønder havde den sikkert ikke fundet Sted, dertil greb den for meget ind i deres personlige Forhold. Men var Landets Bønder dengang Fæstebønder? Om dette Spørgsmaal er der stærk uenighed mellem Forskerne, hvis forskellige Meninger jeg ikke skal komme ind paa." (Aarbøger for Nordisk Oldkyn-

dighet og Historie 1918, s. 219 f). Spørgsmålet om fæstere kontra ikke fæstere vil blive berørt nedenfor.

Der kan således ikke herske tvivl om, at den fra de skriftlige kilder kendte bolinddeling er identisk med den i de arkæologiske kilder påviste regelrette matrikulering. Dateringerne var da også identiske. Kombinationen af de skriftlige kilders vidnesbyrd med de arkæologiske viser derfor klart, at der i tidsrummet 950-1150 er blevet foretaget en matrikulering af landsbyer ud over hele det daværende Danmark. I Vestjylland har vi fået kendskab til den ved de arkæologiske undersøgelser og den viste sig der påført allerede eksisterende landsbyer samt for Sjælland og Skåne ved de skriftlige kilder. Hvorvidt matrikuleringen i disse østlige landsdele også er påført allerede eksisterende landsbyer eller den blev påført samtidig med en flytning, dvs. den nye blev anlagt ud fra en regelret inddeling, vil jeg vende tilbage til.

Spørgsmålet melder sig derpå, om de i Vestjylland påviste landsbyer tegner det generelle billede for landsbyernes strukturelle opbygning ud over hele det daværende Danmark eller der i virkeligheden findes flere strukturelt forskellige. Den anvendelse, som TGJ i sin ovennævnte afhandling gør af disse udgravede landsbyer i Vestjylland, implicerer, at de faktisk tegner det generelle billede (s. 137 ff). Den eneste måde at undersøge dette på er at rette sig direkte mod kildematerialet, som det er, og ikke mod det af TGJ foretagne udvalg på 10 pladser. TGJ's udvalg bærer tydelig præg af at være foretaget ud fra den hensigt, at det skal danne brohoved fra Fyn til Nordvesttyskland og Friesland eller med andre ord til de regelmæssige landsbyer i kystområdet ved Nordsøen. Ud fra testgravningerne og de få undersøgelser af vikingetids-

bopladser på Fyn kunne han imidlertid ligeså godt have etableret sit brohoved i øst, nemlig Sjælland/Skåne og herfra til de slaviske områder. Resultatet ville have været det samme, nemlig opkomsten af et tofte og vangesystem i middelalderen, eftersom også de slaviske bosættelser er blevet regelret matrikuleret. Problemet for TGJ er imidlertid, at han ikke kildemæssig har været istand til at dokumentere en forbindelse fra Fyn til sit jyske brohoved. En sådan forbindelse kræver nemlig, at den i Vestjylland påviste landsby også er dokumenteret for Fyn. Trods ihærdig eftersøgning er det endnu ikke lykkedes at finde det mindste spor af sådanne landsbyer, der kunne give den nødvendige dokumentation. Derimod har man fundet en bebyggelse med grubehuse, nemlig Sønnerby, Odense amt.

Landsbyerne i Trabjerg, Sædding og Vorbasse består af et varierende antal regulære gårde, der hver især består af et varierende antal langhuse og her til ofte nogle få grubehuse. Gårdene i Trabjerg og Sædding er både før og efter bolinddelingen placeret omkring en indre åben plads. Landsbyerne før matrikuleringen må i det mindste disse to steder også være anlagt ud fra en plan. Noget lignende synes også at gælde for Vorbasse. Den indre åbne plads i Trabjerg synes at have været optaget af en vanding, som det også er kendt fra middelalderlige landsbyer. Noget lignende gælder muligvis også for Vorbasse. Trods mange, herunder også større, undersøgelser i det øvrige Danmark og Skåne er det endnu ikke lykkedes at påvise det mindste spor af landsbyer af denne art. Men hvad har man så fundet? Man har fundet et væld af småhuse i forskellige konstruktioner bl. a. grubehuse, blokværkshuse og andre lignende småhuse og kun undtagelsesvis én eller nogle få tilhørende større bygninger, dvs. i vestjysk forstand langhuse. Som eksempler kan

nævnes Bejsebakken med et par langhuse og 38 grubehuse samt Svenstrupbakken med ét langhus og 28 grubehuse, deraf nogle med ildsted, begge Ålborg amt. Aggersborg med omkring 100 grubehuse og 10 langhuse, deraf fire med ildsteder. Hejlsminde, Vejle amt, med tre grubehuse. Hedeby-Südsiedlung med 33 grubehuse, hovedparten med ildsteder, samt ét eller to langhuse. Søby på Samsø, Holbæk amt, med mange grubehuse og muligvis et enkelt langhus. Sønderby, Odense amt, med 5 grubehuse. Trelleborg, Sorø amt, med et stort langhus med ildsted, flere grubehuse samt muligvis et par mindre langhuse. Hertil talrige eksempler fra Skåne, hvor der mig bekendt endnu ikke er fundet et langhus fra det aktuelle tidsrum, bortset fra Lund.



På grundlag af det hidtil kendte kildemateriale, der omfatter langt over 100 bebyggelser fra det daværende Danmark ser billedet noget anderledes ud end det fremgår af TGJ's afhandling. Det må med baggrund i det eksisterende kildemateriale konstateres, at der har eksisteret mere end én bebyggelsestype på landet. På grundlag af kildematerialet har jeg skitseret følgende bebyggelsestyper:

**Type A:** Landsbyer opbygget af mindst tre gårde, der hver især har bestået af et varierende antal langhuse og her til ofte hørende et varierende antal småhuse feks. grubehuse. Gårdene skal være kvalitativt ens, men ikke nødvendigvis lige store.

**Type B, variant a:** Et eller nogle få langhuse med et varierende antal tilhørende småhuse. Svarer altså i sin opbygning till en gård under type A.

**Type B, variant b:** Et varierende antal småhuse uden direkte stedlig tilknytning til ét eller nogle få langhuse. Småhusbebyggelse og langhusbebyggelse kan derimod tænkes at ligge rumlig adskilt. Ligeledes kan småhusbebyggelsen tænkes opdelt i flere grupper, der ligger rumligt adskilte fra hinanden.

**Type C:** Enlige storgårde. Disse kan være sektionsopdelt i flere adskilte funktionelle enheder. Mange langhuse med forskellige funktioner. Få eller ingen grubehuse.

Ovennævnte tre typer er selvfølgelig dokumenteret fra tiden før matrikuleringen, eftersom de er opstillet ud fra kildematerialet.

Fra tiden efter matrikuleringen er følgende kendt: Type A. Type B va. a er endnu ikke kendt i det arkæologiske kildemateriale. Den synes imidlertid på det nærmeste at være lig med den fra de skriftlige kilder kendte brydegård. En sådan gård bestod nemlig af en større gård med tilhørende gårdsæder. Netop i den ældre middelalder var brydestystemet, hvor brydegårdene udgjorde de egentlige driftsenheder med tilhørs af gårdsæder og evt. landboer, fremherskende (Danmarks Historie Bd. 1, 1977, s. 417f). Type B va. b synes at være forsvundet. Der må altså være sket en kvalitativ ændring med den således, at strukturen er blevet ændret. Det er rimeligt at antage, at disse vid matrikuleringen er blevet overført til type A. Type C findes der mig bekendt heller ikke arkæologiske eksempler på. Før matrikuleringen tilhørte de adlen, Hvad der er sket med disse store driftsenheder lader sig endnu kun besvare for Omgårds vedkommende. Her er det nem-

lig afgjort, at jordgodset stadig bestod som et samlet hele samt at dette blev bebygget med en serie større enkeltgårde, der antagelig har været drevet av bryder.

Interessen må derpå samle sig om type B. Variant b viser nøje overensstemmelser med den nordslaviske landsbytype, hvor blokværkshuse opført oven på jorden synes at have været den almindeligste hustype (Peter Donat: Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7.-12. Jahrhundert. 1980, s. 46ff). Arkæologiske giver sådanne huse sig til kende ved deres gulvlag, ofte i form af fordybninger i undergrunden. I heldigste tilfælde findes der, hvor syldrået lå, bevaret pindhuller. Hermanns undersøgelser i Tornow har vist, at sylden blev banket fast med små pæle. Sådanne uregelmæssige pælehuller er givetvis ikke blevet erkendt i mange tilfælde. Hus-typen er kendt i nogle eksempler fra Sjælland og er ialtfald også til stede i Skåne feks. Valleberga HUS 13:68 og Hagestad HUS I. De mange andre småhuse i Skåne uden en kraftig stolpe ved hver ende skal formentlig også henføres hertil. Det er ialtfald ikke grubehuse, som dette konstruktivt er defineret ud fra Aggersborg, dvs. med en kraftig stolpe ved hver ende. Udover blokværkshuset findes i det nordslaviske område borge af forskellig art, hvor adlen formentlig har holdt til. Sådanne borganlæg er mig bekendt endnu ikke påvist i Danmark eller Skåne. Fra tiden efter bolinddelingen kendes imidlertid nogle enlige store gårds-til borg-lignende anlæg bl. a. Ågård, Gørlev sogn, Holbæk amt, hvor der er foretaget en prøvegravning af undertegnede. Disse gårde har ud fra forholdene i Gørlev-området, hvorfra kendes et par bebyggelser fra før bolinddelingen og hvoraf på den ene er undersøgt to grubehuse, at dømme forudsætninger

i ældre store gårdsanlæg af formentlig enkeltgårds karakter. Det forekommer derfor sandsynligt, at langhusene til type B variant a og b, set som enkeltgårdsanlæg, i princippet svarer til den slaviske borg. Man må vel derfor forestille sig, at adlen i de østligere dele af Danmark har holdt til på sådanne større enkeltgårdsanlæg; men såfremt disse kun har bestået af ét eller blot et par langhuse er de ganske svære at finde. Der synes så-

ledes at være stærke indicier på, at bebyggelsesmønstret i de østligere dele af landet viser slægtskab med bebyggelsesmønstret i det nordslaviske område, medens der ikke findes indicier på slægtskab med bebyggelsesmønstret ved Nordsøkysten, dvs. det vestlige Jylland, Norvesttyskland og Holland. Det er dog afgjort, at man omkring dette problem savner større målrettede undersøgelser. Der er dog et velbegrundet håb om, at en sådan systematisk undersøgelse vil blive sat igang i Gørlev-området indenfor de nærmeste år.

---

Stort set alle bebyggelser af type B variant b er blevet fraflyttet i tidsrummet 950-1200; men endnu i de østligere dele af Danmark at have sat sig synlige spor i form af en matrikulering. Steensbergs undersøgelser af middelalderlandsbyer på Sjælland har vist, at disse fra begyndelsen bestod af regulære langhuse med jordgravet tømmer bl. a. som tagbærende stolper. I tiden før bolinddelingen findes altså bebyggelser af type B variant b samt i tiden efter den middelalderlige landsby med regulære langhuse vestjysk forstand. Et tilsvarende skift er kendt fra det slaviske område, hvor man i et par tilfælde bl. a. Mstenice i Mähren har fundet den matrikulerede landsby med langhuse liggende direkte oveni den

ældre med sine mange grubehuse og uden langhuse. Også på Fehmarn, der i middelalderen var i dansk besiddelse, findes en lignende regelret matrikulering og er der sat i forbindelse med danske stormænd (Frits Hastrup: Danske Landsbytyper, 1964, s. 48 ff; Svend Aakjær: Kong Valdemars Jordebog, Kommentar 1926-1943, s. 337ff). Da vi fra de skriftlige kilder fra 1000-tallet havde fået kendskab til en matrikulering i de østlige landsdele, så må omlægningerne i bebyggelsen her ses i sammenhæng med denne. Bolinddelingen skal derfor findes på overgangen. De nye landsbyer må altså være blevet anlagt ud fra en regelret inddeling i gårdtofter. Reguleringen skete samtidig med flytningen af bebyggelserne. Kun undtagelsesvis blev den nye anlagt oven i den gamle. Det er grunden til, at der kun kan påvises bolinddeling i den ældre, når særlige forhold har gjort sig gældende.

Derimod eksisterer usikkerhed med hensyn til type B va. a. Det kan ikke udelukkes, at den også findes efter bolinddelingen som brydedrevne gårde med tilhørende gårdsæder. Det synes også som om, at den kronologisk er ældre end va. b og muligvis rækkende tilbage til yngre romertid/ældre germansk jernalder. Det synes ialtfald sikkert, at jordegods, hvortil typen formentlig hører, begynder at opstå i yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder. Indicier herpå er bl. a. stednavne med endelse på -lev og med mandsnavne som forled, de store samlede våbendeponeringer i moserne samt titlen Eril. Stednavne af den nævnte art er formentlig opstået i en situation, hvor fast ejendom, set som produktiv brugsværdi, blev overladt i personers varetægt mod erlæggelse af tjenesteydelse feks. i en hird. Altså en art vasalforhold.

I de vestjyske landsbyer tjente småhusene til forskellige aktiviteter og kun undtagelsesvis til beboelse. Grubehuse eller andre småhuse med beboelse indiceret ved ildsteder eller ovne kendes bedst fra de østligere dele af landet feks. Hedeby-Südsiedlung, Århus Sønder vold, Svendstrupgård og frem for alt i Skåne.

I forbindelse med bebyggelsesomlægningen i de østligere dele af landet skyder der byer op her. Byerne kommer funktionelt til at varetage meget af det håndværk, der netop er så karakteristisk for de småhusdominerede bebyggelser i de østligere dele af landet feks. perlefremstilling, kam-mageri, bronzestøbning osv.; medens de nys anlagte landsbyer orienterer sig i markant agrar retning med mere effektiv driftsmåde og teknologi feks. trevangsbryg og plov. Selvom vangebruget og ploven var kendt fra tiden før bolinddelingen, så er det dog omlægningen og det nye samfundsstrukturelle mønster, der skabte grundlaget for almengørelsen. Det er derfor ifølge min opfattelse hverken vangebrug eller plov, der er årsag til eller nødvendiggjorde bolinddelingen. De materielle behov, som vangebrug og plov gjorde det muligt at tilfredsstille, må være skabt eller langsom opbygget i tiden før. Da jeg kan erklære mig enig med såvel Henrik Larsen som Aksel E. Christensen om, at bolinddelingen er påført af en højere instans (stormændene incl. kongen), må det materielle behov være udviklet indenfor denne klasse og ikke hos bønderne. Jeg kan derfor heller ikke acceptere, at det skulle være en stigende befolkning og det deraf afledte befolkningspres (hentet fra E. Boserup), der skulle være årsag til bolinddelingen, som det er fremført af TGJ (s. 143). Baggrunden for bolinddelingen skal derfor ifølge min

opfattelse søges i overklassens sammen-sætning og dens behov.

Funktionelle sammenligninger mellem type C på Omgård og vikingetidens borg-anlæg viser i store træk funktionel identitet. De kan derfor betragtes som hørende til type C. Typen anlægges først fra begyndelsen af 10. årh. og ind i anden halvdel af århundredet. I det danske materiale findes foreløbig spor af seks af typen. På Omgård, Aggersborg og Trelleborg har type C udgangspunkt i ældre anlæg af type B va. a, der i driftsteknisk henseende kan opfattes som storgårde. Af type B va. a udskiller sig altså type C, der hører til de absolut største produktionsanlæg på landet med en bred vifte af funktioner. Type C's udskillelse af en bredere forekomst af type B va. a ledsages af en tilsvarende udskillelse af rigt udstyrede mands- og kvindegrave. Omgård danner ved sine oldsagsfund et krydsfund mellem type C og de rigt udstyrede grave. Såvel indenfor gårdsanlæg som grave udskiller sig altså af et bredere grundlag en pyramidisk top.



Indenfor den klasse, der er repræsenteret ved langhusene i type B, har altså udskilt sig et øvre lag. Udskillelsen er begyndt omkring 900. Det øvre lag har næppe udfra en europæisk målestok kunnet opnå mere i materiel henseende end det allerede havde opnået. Hvad så med det nedre lag? Der er næppe tvivl om, at der i forbindelse med opsplitningen af overklassen i to lag har udviklet sig en modsætning af materiel art. Det er min opfattelse, at

det nedre lag derved blev tvunget til at markere sine interesser samtidig med, at det måtte søge at hæve sin materielle position. Dets interesse må formentlig først og fremmest have rettet sig mod produktionsapparatet, eftersom det ellers ikke vil have været istand til at hæve den materielle position, der var indgang til de politiske kredse. Mon ikke det er i denne sammenhæng, at runestenene i virkeligheden skal ses? Deres tekster er gennemsyret af hæv-delse til ejendomsret. Rejserne havde i det mindste en grund til at hævde sine ejendomsrettigheder overfor det øvre lag. For at hæve den materielle position har en ændring af produktionsapparatet været nødvendig. Det har derfor været nødvendig med en ændring af driftssystemet, eftersom produktionen næppe har kunnet øges yderligere under det rådende system på godserne. Udfra de middelalderlige forhold at dømme må ændringen i driftssystemet have været en overgang til et fæstevæsen for de dele af jordegodserne, der ikke var brydedrevne. Bolinddelingen synes derfor at indgå som et nødvendigt led i denne ændring af driftssystemet. Bollet, betragtet som grupper af gårde, kommer derved til at danne overgangsform mellem den uregulerede type B va. b og den fuldstændigt opsplittede landsby. Overgangsformen sikrede indenfor de enkelte bol et element af det ældre fællesskab. Et fællesskab, der for så vidt var uafhængig af ejendomsretten til de enkeltebol eller til de enkelte gårde indenfor bolene. Den afgift, som de enkelte gårde/fæstere skulle yde jordejerner, må oprindeligt være udregnet som en brøkdel af den samlede produktion. Til udregning af disse brøkdele har gårdtofteinddelingen formentligt tjent, eftersom gårdtoftebredden samtidig angav den enkelte gårds andel af landsbymarken indenfor sit bol. Om denna brøkdel er sat lig udsæden er for så vidt uden betydning.

Bolindelingen og den i denne indeholdte gårdtofteinddeling mener jeg således har været et nødvendigt led ved ændringen af driftssystemet. Driftssystemets ændring betød imidlertid også en overgang fra ufri til fri bonde. Derved fik bonden naturligvis også mulighed for at øge sin velstand. Ændringen fra ufri til fri skabte også grundlaget for almenførelsen af det i forvejen kendte vangebrug og den i forvejen kendte plov. Reelt synes der derfor tale om en klassekampssituation, hvor det nedre lag har måttet give bønderne deres juridiske frihed for selv at kunne opnå en forbedring. Klassekampssituationen blev fremkaldt af det øvre lags udskillelse og den deraf udviklede modsætning indenfor overklassen.

Vi kommer ialtfald ikke udenom, at der i vikingetiden har eksisteret mange og store jordegodser. Omgård er et eksempel. Andre kendes fra skriftlige kilder og runestene. De store jordegodser, der kendes fra ældre middelalder feks. Hvidernes på Sjælland, må også for væsentlige bestanddele være skabt i eller før vikingetid. Man må derfor også forholde sig til deres driftssystemer og mulige ændringer heri, eftersom man udfra den empirisk konstaterbare ændring af landsbyerne næppe vil kunne forsvare, at fæstevæsnene allerede var almen udbredt i yngre jernalder. På Omgård blev hovedparten af jordegodset drevet direkte for stormandssædet. Herpå findes mange eksempler. Først i en vis afstand fra godscentret kendes andre vikingetidsfund. Andre steder er jordegodset imidlertid alt for stort til at have været drevet direkte fra stormandssædet. Her må det være sket på anden måde. Det er her, at jeg tror, at type B skal ses. En del af godset ved var. a og den anden del ved var. b.

Jeg har i ovennævnte med baggrund i

nogle væsentlige kilder forsøgt at antyde aktuelle hovedproblemer i landsbyernes sociale struktur i forhold til jordegodser og derpå søgt at antyde en retning til løsning, der samtidig skaber en historisk overgang til de middelalderlige forhold. I forhold til meget af den hidtidige vikingetidsforskning, også fra arkæologisk side, har jeg taget udgangspunkt i det samtidige arkæologiske kildemateriale, som det foreligger fra hele det daværende Danmark, med et nødvendigt udblik til samtidigt europæisk og har her søgt at gøre opmærksom på det for det østlige Danmark så vigtige slaviske stof. Jeg har som hidtil i mit arbejde måttet konstatere, at selvejerbonden i vikingetid ikke har eksisteret eller kun udgjort et forsvindende mindretal. Jeg må i denne henseende stille mig på linie med Helge Paludans fremstilling, at den frie bonde i vikingetid er et idiologisk produkt af det 19. årh.'s Nationalliberalisme (Danmarks Historie, Bd. 1, s. 178 f og 180). Jeg håber samtidig at have lagt op til en åben, fordomsfri og givtig debat omkring bebyggelser af type B, som især synes at karakterisere det østlige Danmark og Skåne. Arkæologisk set kunne man fra skånsk side begynde med at interessere sig for det enormt koncentrerede jordegods fra 1000-tallet, der allerede i 1965 blev skilt ud vest for Finjasjön af Torsten Karlson (Roskilde Domkapitel och Göinge. Västra Göinge Hembygdsförenings Skriftserie XIII, 1965) og som senest har været taget op til behandling af C. A. Christensen (Dansk Historisk Tidsskrift, Bd. 80, s. 29 ff). Her må det ialtfald være muligt at belyse problemet mellem type B og stormandsgods på en mere direkte måde.

Leif Chr. Nielsen

## MIDDELALDERENS KULTURLANDSKAP I SÖKELYSET

En presentasjon av det tverrvitenskapelige prosjektet "kulturlandskapet under 6000 år" ved Lunds Universitet.

Tverrvitenskap, langtidsperspektiv, økologi, primærproduksjon og historisk endring er aktuelle og gangbare termer i det kulturhistoriske forskningsmiljøet for tiden. Og hvilket forskningsobjekt er bedre lempet for et tverrvitenskapelig samarbeid hvor alle disse ingredienser kan studeres samlet enn nettopp kulturlandskapet, hvis utformning er et resultat av mange tusen års påvirkning og utnyttning av mennesket i dets evige kamp for å overleve?

Jeg vet ikke om det var disse eller andre tanker som lå bak den konferanse som Kungl Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien arrangerte i februar 1979 i Lund under temaet "Människan, Kulturlandskapet och Framtiden", men den kom i alle fall til å danne utgangspunktet for et ambitiøst tverrvitenskapelig samarbeid mellom en rekke institusjoner innenfor humanistiske og naturvitenskapelige fakultet, konsentrert omkring det sydsvenske kulturlandskapets utvikling og dynamikk. Etter en rekke samarbeidsmøter der representanter for de impliserte institusjoner deltok, ble man i løpet av våren 1980 enige om undersøkelsesområdet og den overgripende målsetting. I slutten av Januar 1981 ble så den endelige søknaden med prosjektbeskrivelse sendt til Riksbankens Jubileumsfond, hvor den primo mars ligger til behandling.

Uten å forkleine noen av de andre deltagende institusjoner, er det vel en kjennsgjerning at de to seksjonene ved arkeologisk institutt (forhistorisk arkeologi og middelalderarkeologi), er krumtappen i prosjektet. Det er da også disse to emnene som, og ikke minst på grunn av omfattende planlagte utgrav-

ninger, opptar en stor del av prosjektets budsjett. Sett i et snevert middelalderarkeologisk perspektiv er det en unik sjanse som gjennom avdelingens deltakelse i prosjektet har åpnet seg til ut fra et arkeologisk kildemateriale og metodikk å utforske agrar- og bosetningshistorien i en avgrenset region under middelalderen. Da jeg forutsetter at dette tildrar seg spesiell interesse blandt tidsskriftets leserkrets, vil jeg i det følgende kort presentere prosjektets oppbygning og målsetting, samt mer inngående presentere noen av de problem (som ennå ikke er annet enn en innsirkling av interesseområder) det middelalderarkeologiske delprosjektet emner år arbeide med.

"Kulturlandskapet under 6000 år. En tvärvitenskaplig studie av människan och landskapet i en sydsvensk bygd". Så lyder prosjektets offisielle navn, hvis deltagende institusjoner er: Arkeologiska Institutionen (förhistoriska och medeltidsarkeologiska avdelningen), Historiska Institutionen, Institutionen för Kulturgeografi och Ekonomisk Geografi, Kvartärgeologiska avdelningen och Växtekologiska Institutionen ved Lunds Universitet. Prosjektet kan betraktes som en regional parallell till Luleälvs- och Roslagenprosjektet. Prosjektets overgripende målsetting kan inndeles i fire punkter, nemlig 1) å beskrive de forandringer som bygden og landskapet har gjennomgått siden jordbruket ble innført innenfor et utvalgt område i Sydsverige, 2) analysere årsakene til disse forandringene, med spesiell oppmerksomhet henvendt på forholdet mellom økologiske forutsetninger og kulturell påvirkning gjennom befolkningsutvikling, teknologi, økonomi og samfunnsstruktur,



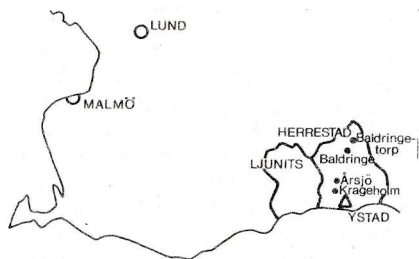


Fig. Sydvestskåne med prosjektets aktuelle undersøkelsesområde integret (Ljunits och Herrestads herreder) samt de foreslåtte undersøkelseslokalitetene, som inngår i delundersøkelse B. 5.

- 3) innsette den regionale utviklingen i et større perspektiv, samt
- 4) å bidra til kunnskapsoverføring og utvikling av nye metoder for et tverrvitenskapelig samarbeid.

Undersøkelsesområdet som er valgt utgjøres av Ljunits og Herrestad häraden, beliggende henholdsvis øst og vest for Ystad, se fig. 1. Regionen kan betraktes som en typisk representant for en sentral sydskskansk jordbruksbygd med lang bosetningshistorie, men med betydelige endringer i landskapsutnyttelsen og bebyggelsemønsteret. Tilgangen til kvartærgeologisk, arkeologisk og skriftlig kildematerial er gode i området, som topografisk er ganske variert med sletteområder i syd, og et mer skogrikt bakkelandskap i nord.

Prosjektets overgripende hypotese er

at kulturlandskapets forandring gjenspeiler ekspansive og regressive perioder i den historiske utviklingen. Studiet av overgangsperiodene blir derfor særlig interessante, ikke minst fordi disse kan bidra til å forklare endringsprosessens årsaker. Denne overgripende hypotese søker man å belyse nærmere gjennom et sett delundersøkelser som dels har til oppgave å studere landskapsforandringen i et kontinuerlig langtidsperspektiv (sk. "tidsvertikale studier"), dels har til oppgave å belyse en del sentrale perioder som har hatt særlig betydning for samfunns- og landskapsutviklingen (sk. "skedesstudier"). De tidsvertikale undersøkelsene utføres på basis av kvartærgeologisk metodikk og med et geologisk kildematerial, og består av 6 delundersøkelser som omfatter

- A1) Regional vegetasjonsutvikling,
  - A2) Lokal vegetasjonsutvikling,
  - A3) Paleohydrologiske forandringer,
  - A4) Markerosjon årsaket av dyrkning,
  - A5) Vegetasjonsrekonstruksjoner og
  - A6) en undersøkelse av den naturlige produksjonsbasen for samfunnsdannelse i ulike perioder.
- "Skedesstudiene" er spesielt orientert mot å analysere problemene omkring ressursutnyttelse og produksjonsresultatets fordeling innefor gitte sosiale system. Disse studiene utføres på basis av et arkeologisk og skriftlig kildematerial, og omfatter delundersøkelsene
- B1) Forandringer ved jordbrukets innføring,
  - B2) Ekspansjonen i mellomneolittisk tid,
  - B3) Kulturlandskapet under bronsealder og jernalder,
  - B4) Framveksten av middelalderens landsbyer,
  - B5) Bebyggelsesutvikling, produksjon og sosial organisasjon i middelalderen,
  - B6) Storgodsdrift og bebyggelseekspansjon fra midten av 1500-tallet,

- B7) Kulturlandskapet fra sent 1600-tall til skiftene under 1800-tall,
- B8) Den agrare ekspansjonen og
- B9) en studie over overgangen fra et produksjons- til et servicesamfunn.

Et så omfattende program medfører en langsiktig planlegging: Av de i alt 6 år prosjektet er stipulert til å vare, vil det første året (1981/82) gå med til å formulere detaljerte forskningsprogram, klarlegging av kildesituasjonen samt planlegging av feltundersøkelser, etc, år 2-4 går med til delundersøkelser, mens år 5-6 avsettes til fordypningsstudier. Rapportering skal skje etter det 4. året samt at en utførlig slutt-rapport skal utføres etter det avsluttede 6. året. Prosjektet ledes av en styringsgruppe, bestående av representanter for de enkelte fagområder. Det vitenskapelige arbeidet organiseres og styres av delundersøkelsesledere.

Av særlig interesse for utforskningen av det middelalderiske kulturlandskapet er, som det fremgår ovenfor, delundersøkelse B4 og B5. Delundersøkelse B4 har fått sin forankring i avdelingen for forhistorisk arkeologi (under ledelse av docent Johan Callmer), mens delundersøkelsen B5 har avdelingen for middelalderarkeologi ansvaret for, med undertegnede som delprosjektleder. Det er imidlertid helt klart at et nært samarbeid og en koordinering av problemorientering og praktisk arbeidsinnsats i felten både er ønskelig og nødvendig, og derfor også planlagt mellom de to delprosjektene. På denne måten er det dannet grobunn for å bryte ned den (etter min mening) unaturlige grensen mellom "forhistorisk arkeologi" og "middelalderarkeologi". Nettopp en problematikk som går ut på å beskrive og forklare de veldige endringer som finner sted innom når sagt alle nivåer av samfunnet på overgangen vikingtid og middelalder viser hvor

vanskelig det er i sak (også i metodikk) å skille de to arkeolog-egnene fra hverandre.

Jeg skal til slutt kort redgjøre for hva delprosjekt B5 - Bebyggelsesutvikling, produksjon og sosial organisasjon, en undersøkelse av ressursutnyttelse og utviklingslinjer i agrarsamfunnet under middelalderen, akter å arbeide med i løpet av de 6 år prosjektet er planlagt å løpe. Her må jeg med en gang si at likesom undersøkelsens navn, er forskningsprogrammet høyst preliminært. Det arbeides imidlertid i disse tider med en fordypning og presisering av programmets overgripende problematikk samt hvordan denne skal føres ned på et operasjonelt plan.

Utgangspunktet for delundersøkelsen er til dels pragmatisk bestemt av det faktum at vår kunnskap om agrarsamfunnets karakter under de første par hundre år av historisk tid er ytterst begrenset (faktisk vet vi mer om vikingtidens landsby enn om landsbyen i tidlig middelalder!). Hva som derfor i første omgang synes å være av betydning, er å få et fastere grep om middelalderbyen som en sosial og produktiv enhet: Under dette første punkt rangerer 3 problemområder, nemlig a) den sosiale strukturen, som er tenk belyst gjennom bebyggelsens organisasjon og materielle nivå. Heri inngår et forsøk på å analysere den sosiale hierarkiske ordningen basert på undersøkelser av størrelsesforhold og stallekapasiteten i de enkelte bebyggelsesenheterne,

- b) landsbyens habitat (endringer i denne) og næringsgrunnet. Denne undersøkelsen baseres på en rekonstruksjon av den opprinnelige biotopen og de historisk bestemte, tilgjengelige naturressursene (se delprosjekt A5 och A6), samt
- c) den produktive basen. Her søkes

undersøkt forholdet mellom åkerbruk og husdyrhold, samt øvrige produktive innslag i landsbyen såsom håndverk, jakt, fiske, jernutvinning og annen sekundær utnyttelse av de tilgjengelige naturressursene. Denne undersøkelsen skjer bl. a. gjennom osteologiske analyser, pollenanalyser og vekstökologiske analyser, rekonstruksjon av brukningsenhetene på bakgrunn av eventuelt fossilt åkerlandskap og eldre topografisk kartmateriale.

Det neste punkt på programmet vil bli en analyse av ekspansjon og regress i marginalområdene: Utgangshypotesen her er at det, liksom i det øvrige Norden under eldre middelalder, skjer en ekspansjon av bebyggelsen fra de gamle sentralbygdene og ut i marginalområdene (innenfor det aktuelle undersøkelsesområdet tyder eksistensen av en marginalt beliggende bebyggelse med -torp og -rödnavn på en slik ekspansiv fase). Denne ekspansive fasen etterfølges troligvis av en periode av stagnasjon/regresjon. Hele denne bebyggelsesutviklingens karakter (er f. eks. ekspansjonen uttrykk for en befolkningsvekst, eller kun for en ekspansjon av åkerjord?) samt dens kronologi, erhvervsstrategiske forutsetninger etc., vet vi lite eller intet om. Innenfor det utvalgte området finns det gode muligheter for å studere sambandet mellom en eldre sentralbebyggelse (Baldringe by) og en (formodet) yngre utflyttet bebyggelsesenheter (Baldringetorp) innom samme sognegrense.

Som siste punkt på det preliminnære planlagte forskningsprogrammet for delundersøkelse B5 vil det på et mer avansert stadium av undersøkelsen (under virksomhetsår 5-6) bli gjort studier i de spesifikt regionale økonomiske og sosiale forutsetninger som lå til grunn for utviklingen av den innenfor undersøkelsesområdet beliggen-

de by (stad), nemlig Ystad. Noe nærmere program for denne fordypningsstudie er ennå ikke lagt.

Tyngdepunktet i delundersøkelse B5, slik som jeg i øyeblikket ser det, kommer til å ligge på problemområde 1, byen som sosial og produktiv enhet. Det er her åpenbare muligheter til et rikt tverrvitenskapelig samarbeid mellom arkeologer, kvartärgeologer, växtökologer, kulturgeografer og historikere, Det krever unektelig omhyggelig valg av undersøkelsesobjekt, idet en rekke forutsetninger må være til stede. To aspekt i valget av undersøkelsesobjekt er særlig viktige, nemlig a) kravet til å gjøre vekstökologiske og pollenanalytiske analyser, b) kravet til å kunne gjennomføre større arkeologiske flategravninger. Dertil kommer hensynet til det skriftlige kildematerialets omfang og kvalitet. Ut fra en vurdering av de ovenfor antydde forutsetninger er det i forskningsprogrammet for delundersøkelse B5 foreslått to alternative lokaliteter for intensiv undersøkelse, nemlig Bjäresjö samt Krageholm/Årsjö. Markrekognoseringer og prøvegravninger i løpet av sommeren vil eventuelt kunne avgjøre hvilken lokalitet som er den lempeligste av disse to. For delundersøkningens problemområde 2 fremstår lokalitetene Baldringe-Baldringetorp som fordelaktige, i alle fall hva angår mulighetene til å utøve ekstensive arkeologiske undersøkelser.

META:s lesere vil bli holdt underrettet om prosjektets videre forløp.

Axel Christophersen,  
Historiska museet,  
medeltidsark. avd.

## "DOKUMENTASJON VED BYGRAVNINGER I NORDEN"

Seminar om dokumentasjonsrutiner i Tønsberg 23-26/2 1981.

I 70-årene har det vært en voldsom aktivitet med utgravninger i middelalderbyer her i Norden. Spørsmålet om hva vi har oppnådd ved denne virksomhet har meldt seg med full styrke. Hvordan skal vi få dette enorme materialet til å tale på en meningsfylt måte?

Den lange periode med feltarbeider nødvendiggjør en pust i bakken for å gjennomtenke dokumentasjonsrutinene. I enkelte utgravningsmiljøer er man nå gått over fra feltet til skrivebordet. Behovet for å diskutere resultatene er innlysende, men det er på dette felt dokumentasjonsproblemer nå for alvor merkes. Her i Norge f. eks. opplever vi nå hvor vanskelig det er å sammenligne materiale som er fremkommet og dokumentert ut fra ofte svært forskjellige utgravningspremisser. Når disse premisser og metoder ikke er godt nok kjent, innebærer det at man altfor ofte snakker forbi hverandre. I miljøet her i landet er det fremkommet et sterkt ønske om å presentere, diskutere og eventuelt koordinere våre dokumentasjonsrutiner for kommende utgravninger. Da vi begynte å planlegge et dokumentasjonsseminar, fikk vi fort klart for oss at dette var et felt som var av stor interesse også ellers i Norden. Vårt opplegg ble derfor endret og med støtte fra de øvrige miljøene i Norden som arbeider med byarkeologiske oppgaver, ble det mulig å få finansiell støtte fra Nordisk Kulturfond til å holde et nordisk seminar om dokumentasjonsrutinene.

Søknaden til Kulturfondet ble i prosjektbeskrivelsen begrunnet slik:

"De siste tiår har utviklingen innen de nordiske byene i form av store

byggeprosjekter ført til stadig økende aktivitet innen middelalderarkeologien, med omfattende utgravninger både i Norge, Sverige og Danmark. Disse utgravningenes omfang, både når det gjelder kulturlagstykkelsen, feltstørrelsen og den rike funnmengden, reiser spesielle problemer i tillegg til de rent faglige - maskinell hjelp er vanligvis en nødvendighet, og det mangeartede funnmaterialet krever i stadig større grad spesiell ekspertise ved katalogisering og behandling; konservering og lagerplass for funnene blir i de fleste tilfeller et problem. På den annen side gir de tykke kulturlagene rike muligheter for naturvitenskapelige undersøkelser, spesielt innen botanikk og osteologi og utgravningene kan dermed bidra med kulturhistorie i videste forstand. De fleste bygravningene vil gi muligheter for et bredt tverrvitenskapelig samarbeide, og vil faktisk være avhengig av dette for å gi et fullverdig utbytte.

De middelalderske bygravningenes omfang gjør dem meget kostbare på grunn av det store mannskapet, maskinell bistand og den funnbehandlingen som kreves. Planleggingen og gjennomføringen av gravningene er tidkrevende, det store forarbeidet forårsaker i de fleste tilfeller et etterslep av bearbeiding og publisering og følgelig vil en revurdering av de metodene sjelden kunne foretas, heller ikke videreutvikling av og eksperimentering med nye metoder innen graveteknikk og dokumentasjon.

Utgravningenes størrelse, materialets omfang og stratigrafiens kompleksitet har økt kravene til dokumentasjon både innen feltarbeidet og funnregistreringen. Innen de forskjellige utgravningskontorene er det utarbeidet ulike retningslinjer for de ulike sidene ved dokumentasjonen, så som beskrivelser, tegning,

fotografering etc. Det foreligger imidlertid ingen forsøk på å samordne disse retningslinjene, dokumentasjonsrutinene er ulike på de ulike utgravningene.

En mulig samordning og eventuell forenkling av dokumentasjonsrutinene på de ulike utgravningene vil virke tidsbesparende og dermed friggi tid til etterarbeidet og publisering av resultatene. Kjennskapet til andre dokumentasjonsrutiner og -metoder vil også nødvendigvis føre til en revurdering av de metodene som nå benyttes og åpne mulighetene for utprøving av nye metoder hvor tilbørlige hensyn til de naturvitenskapelige interesser kan komme inn.

Behovet for en diskusjon omkring dokumentasjonsrutinene på middelalderbygravningene har reist spørsmålet om et seminar på nordisk basis om de utgravningsmetoder og dokumentasjonsrutiner som følges i de ulike land og innen de enkelte utgravningene. Man har også følt behovet for å inkludere representanter for naturvitenskapene i dette seminaret, da det til deres undersøkelser er knyttet spesielle dokumentasjonsrutiner. Det søkes derfor om støtte til et nordisk seminar over dette tema.

#### Målsetting

Seminaret vil ha en tredelt målsetting:

1 - det skal presentere dokumentasjonsrutiner og -metoder innen de nordiske land og så langt mulig samordne disse.

2 - det bør føre frem til en revisjon og utvikling av rutinene, noe som kan ha stor betydning både for en mer effektiv utgravning og senere publisering av resultatene. Dermed kan muligens også utgravningskostnadene reduseres og tid kan frigis til utprøving av nye utgravningsmetoder.

3 - som et direkte resultat av se-

minaret vil foredrag, gruppearbeider og plenumsdiskusjon innarbeides i et referanseverk for nordisk byarkeologi. Dette verket vil være av generell betydning for effektiviteten i utgravningene."

Prosjektet skulle gjennomføres ved å avholde tre møter i løpet av et års tid. Først et planlegningsmøte med et lite antall personer som skulle representere de institusjoner som arbeider med byarkeologi i Norden. Her skulle man forberede hovedmøtet (møte nr. 2).

Hovedmøtet med ca. 60 personer skulle møtes i fire dager hvor grunnlaget for den avsluttende publikasjon skulle legges. Endelig tenkte man seg det tredje møtet som et redaksjonsmøte for publikasjonen.

Etter at søknaden ble innvilget i desember 1979, innbød Riksantikvaren til planlegningsmøte i mai 1980 på Isegran ved Fredrikstad. Det møtte 12 representanter fra byarkeologiske miljøer i Norden. På dette møtet kom det fram at prosjektet ikke kunne realiseres med den opprinnelige tredelte målsetting for det planlagte seminaret. Den reviderte målsetting ble etter møtet derfor følgende:

1. Presentasjon av dokumentasjonsrutiner og -metoder må være det helt sentrale. Samordningsspørsmålene bør hvile i denne omgang.
2. Revisjon og utvikling av rutiner vil det ikke bli mulig å arbeide konkret med i denne sammenheng. Disse spørsmål vil man derimot kunne ta opp i den enkelte miljøer med bakgrunn i det samlede materiale for seminaret.
3. Et referanseverk for nordisk byarkeologi bør utarbeides med bakgrunn i foredrag, gruppearbeid og plenumsdiskusjoner ved seminaret. De forskjellige sider ved utgravningsdoku-

mentasjonen behandles tematisk. Hvert tema bør inneholde en eksempelsamling med en innledning som gir en generell oversikt med beskrivelse av rutiner og hvordan disse har blitt utviklet. For eksempelsamlinger er det spesielt viktig å få frem erfaringene. Den generelle oversikten med eksempelsamlingen bør avsluttes med en vurdering av rutinene ved de enkelte gravningsmiljøer og rutinen miljøene imellom uten dermed å konkludere med bestemte anbefalinger.

På planlegningsmøtet diskuterte man seg frem til en tematisk inndeling av dokumentasjonen. Skarpe grenser var det hverken mulig eller ønskelig å dra mellom de enkelte tema som videre skulle danne grunnlaget for inndelingen av gruppearbeidet under seminaret. Gruppearbeidet ble inndelt etter følgende emner:

Disponering av feltet  
Dokumentasjonsnivå  
Fotografering, måling og tegning  
Profiltegning  
Skriftlig feltdokumentasjon  
Gjenstandsbehandling  
Naturvitenskapelig samarbeide  
Rapport og publisering  
Arkivering og EDB

I tillegg til prosjektledelsen (Øivind Lunde, Lyder Marstrander og Siri Myrvoll) ble det valgt et arbeidsutvalg (Anna Järpe, Sverige, Ole Schjørring, Danmark og Petter B. Molaug, Norge) som fikk i oppgave å detaljplanlegge seminaret. Deltagerne i planlegningsmøte skulle fungere som en referansegruppe.

Før seminaret fikk man samlet inn materialet om dokumentasjonsrutiner ved de forskjellige miljøer i Norden. Dette ble delt opp etter de emner som møtet skulle inndeles i, og deltagerne fikk på

forhånd tilsendt dette materialet etter de grupper de hadde meldt seg til.

Hovedmøtet ble avholdt i Tønsberg 23-26/2 1981 med 56 deltagere fra hele Norden. De fleste fagmiljøer var representert. Møtet ble innledet med noen foredrag hvor dagens situasjon når det gjelder dokumentasjon ble presentert. Hovedvekten av arbeidet ble lagt på gruppearbeidet med korte plenumsesjoner hver dag hvor man rapporterte fra gruppearbeidet. Siste dag ble det foretatt en avsluttende oppsummering. Det ble da klart at man hadde fått presentert svært mange av de forskjellige dokumentasjonsrutiner som anvendes ved bygravninger i Norden og at man bare i liten grad hadde diskutert og vurdert dem.

Seminaret kan på mange måter betegnes som en første oppklaringsrunde omkring de forskjellige miljøers praksis og holdninger til dokumentasjonen. Riktignok måtte det sentrale spørsmål om hvorfor forskjellig fremgangsmåte ble valgt under dels like og dels ulike forhold, dempes ned i denne sammenheng. Det var først og fremst presentasjonen av metoder og rutiner som måtte vies plass. Man kan si at det var "redskapene" i håndverket arkeologi det var ønskelig å få oversikt over. Når og hvorfor ulike "redskaper" skulle anvendes vil være emne for et neste seminar.

Det svært heterogene materialet fra seminaret skal sammenstilles i en publikasjon med oversikt over dokumentasjonen ved bygravninger i Norden. Hvordan dette praktisk skal gjennomføres er ennå ikke bestemt. Redaksjonen må derfor ha lov til å regne med litt assistanse fra deltagerne. Det vil være spesielt viktig å få noe mer med om den erfaring de enkelte kan sitte inne med og som ikke er kommet

godt nok frem i referatene. Her er en sjanse for deltagerne til å komme til orde med det de ikke fikk sagt under seminaret.

Øivind Lunde  
Lyder Marstrander



## TØNSBERG SETT FRÅN SIDAN

Det følgende är funderingar och reaktioner på det dokumentationsseminarium, som hölls i Tønsberg den 23-26/2 och vars målsättning och uppläggning redovisats av Lunde-Marstrander. Det som sägs har i högsta grad karaktär av mitt privattyckande och representerar ingen annan än mig själv.

Programmet för Tønsbergsseminariet hade den motstridande egenskapen att vara på en gång omfattande och begränsat. Omfattande var det i den meningen att åtskilliga delområden skulle behandlas, begränsat i så måtto att de tematiskt låg nära varandra och betraktade från en obetydligt högre generalisationsgrad med lätthet skulle kunna ventileras som en helhet. Detta faktum gav åt hela seminariet en speciell anda av disciplin och lätt frustration. Alla visste att det var nödvändigt med en koncentration på den lilla avgränsade biten, som omedelbart förelåg till behandling; å andra sidan var det svårt att bortse från att denna detalj var beroende av bakomliggande avsikter och systemkopplade samband.

Vad blev då resultatet? Föreligger efter seminariet i Tønsberg någon gemensam uppfattning inom den nordiska medeltidsarkeologiska utgrävningsskolan om hur man bäst bör bedriva dokumentationsverksamhet? Man skulle mycket väl kunna svara ja på den frågan och stödja sig på det faktum att några skarpa motsättningar knappast dominerade seminariet. Man redogjorde för system och för tillämpad praxis och vid summeringar framkom att olikheterna i många stycken inte var så enormt stora från utgrävningsskolan till utgrävningsskolan. Visst arbetade man på olika sätt, men avsikterna var i stort sett gemensamma: största möjliga mångsidighet i dokumentationen, största möjliga allsidighet i tillvaratagande av artefakter; källmaterialets organisering i lättillgängligaste möjliga system.

Även vid sidan av denna välmenande enighet, måste nog sägas att likheterna var större än olikheterna. I ett inlägg på ett tidigt stadium av seminariet

gjordes ett försök att indela förefintliga (norska) utgrävningsskolor i två grupper: den ena organisationen arrangerade sin dokumentation enligt ett tillväxsystem, där dagboken var sammanhållande element och ingång till det upphoppade källmaterialet. I det andra fallet byggdes kommentarer och hänvisningar upp kring den enskilda anläggningen, konstruktionen eller lagret. I detta fallet var således ingången i materialet inte kopplat till tidpunkten för dokumentationen (diariekopplat) utan till det strategiska sammanhanget. Konsekvenserna för materialets tillgänglighet kan onekligen bli stora mellan dessa två system om de tillämpas rigoröst. Här kunde man alltså mena sig ha anledning ta ställning till dessa konsekvenser: å ena sidan mellan ett system som gjorde materialet svårtillgängligt till fördel för en fortlöpande utvärdering (dagboksformen), å den andra lättheten att få tillgång till enkla basfakta men till förlusten av de sammanbindande reflexionerna. För min del skulle jag inte haft någon svårighet att ta ställning till förmån för det andra av dessa två alternativ, eftersom jag har lättast att identifiera mig med utnyttjarens roll; jag vill ur ett stort material så lätt som möjligt kunna plocka ut de data, som är relevanta i förhållande till de problem jag valt att behandla; detta utan att behöva extrahera dem genom rekonstruktion av en hel undersökning.

I realiteten visade det sig dock att skillnaden inte var så enkel. Dagbokssystemet arbetade t ex med en omedelbar excerpering och distribution av basfakta till respektive relevanta sammanhang.

Detta exempel har presenterats så ingående, därför att det var det enda exempel på seminariet då tekniska lösningar presenterades som principiellt artskilda med konsekvenser för nivån på slutresultatet. Men reflexion är att nivåskillnaden inte upplevs som nödvän-

dig av tekniska skäl. Sett som ett tekniskt problem blir skillnad i dokumentationsnivå mera en resursfråga. Symptomatiskt för seminariet var också att när kvalitetsaspekten på dokumentationen berördes var det under hänvisning till resurser i form av ekonomi, tid och andra materiella komplement. Jag vet inte med mig att jag varit med i sammanträdes- och seminariesammanhang med inriktning på praktiska problem där termen "prioritering" förekommit så sällan som i Tønsberg. Av detta kan man möjligen sluta att prioriteringar är något vi tvingas till inte något vi själva väljer. Vad sysslar vi då med när vi lägger upp forskningsprogram? Anpassar oss till den hårda verkligheten?

## Ej värdering ...

I direktiven för seminariet ingick att det inte handlade om värderingar av det ena eller andra systemet utan att det var fråga om en kartläggning av utövad praxis och de sammanhang som motiverade dessa. I detta låg en avgränsning mot diskussion om värderingar, vetenskapsteoretiska ställningstaganden och målsättningsfrågor - en i detta sammanhang säkert nödvändig avgränsning, Någon gång kunde dock konsekvensen av detta bli otillfredsställande. Så t ex utvecklades i gruppen "Föremålsbehandling" en ansats till diskussion om vad för föremål man vid arkeologiska grävningar tog vara på och vad som kastades. Resultatet var att alla i gruppen enades om att man borde ta - och faktiskt tog - vara på allt, ett i stort sett meningslöst ställningstagande. Meningslöst dels därigenom att det uppenbart var falskt. Arkeologers huvudsakliga uppgift är förvisso inte att ta vara på utan fastmer att föröda, att rensa bort sådant som inte behöver tas till vara - och det är faktiskt det mesta.

Meningslöst också dels därför att vi i

vårt resonemang accepterade - eller satsade på en terminologisk oklarhet. Säger vi oss ta vara på allt, utan att ange vad detta "allt" är mystifierar vi bara vår verksamhet, utan att garantera att resultatet är användbart på något som helst sätt. I själva verket är det ju så att vi tar vara på saker och ting, därför att vi har bestämda förväntningar på att de ska kunna användas till en eller annan utsago. I stället för "allt" borde vi i klarhetens och hederlighetens namn ha sagt "det vi tror kan bli användbart". Konsekvensen av det blir att vi inte alls samlar källmaterial i tanken att framtida, ännu inte existerande frågeställningar, ska kunna behandlas. Frågeställningarna finns där redan nu, det är bara vi som inte riktigt klargjort för oss att vi har dem och hur de ser ut.

Det är ju helt klart att seminariet eller gruppdiskussionerna inte kunde fördjupa sig i en rad sådana kunskapsteoretiska eller semantiska överväganden, men om man försöker utveckla och generalisera diskussionen, blir det nödvändigt att skapa klarhet på sådana grundläggande områden.

#### ....utan samordning

I målsättningen för seminariet - formulerad av Øivind Lunde - ingick att så långt som möjligt försöka samordna dokumentationsrutiner och -metoder. Efter seminariet måste jag till min egen förvåning konstatera att jag inte på grundval av de vunna erfarenheterna kan anföra något teoretiskt skäl varför en sådan samordning inte skulle vara möjlig. Detta kräver ett klargörande. Det finns en rad hinder för samordnad dokumentation, i vissa fall är hindren svårforcerade. Ett består givetvis i att det ligger stora investeringar i redan befintliga system; vi har ju faktiskt undersökningar som har pågått länge (i något fall

decennier) och som mer eller mindre successivt utvecklat sina särformer: anvisningar, blanketter, symbolsystem, dataprogram ... Vad som alltså kunde vara en vinst för den medeltidsarkeologiska verksamheten i stort, kan alltså vara en belastning för enskilda grävcentra. En annan faktor har beröringspunkter med samma förhållande. Vi har haft utgrävningsföretag, som pågått så länge att de hunnit utveckla sig som egna avgränsade miljöer med etablerade hierarkier och rollfördelningar, som är fast knutna till de rutiner som gäller i det dagliga arbete. Detta motverkar öppenhet gentemot nya grepp och beredvillighet att acceptera övergripande system - hur förnuftiga de än kan synas vara.

En tredje orsak till svårigheten att samordna - och den ojämförligt mest intressanta - är att respektive dokumentationssystem förknippas med bestämda vetenskapsteoretiska ställningstaganden. Här är det naturligtvis fråga om våra kära gamla vänner "Objektivitet" och "Tolkning", som är ute och kliver igen. "Vi har byggt upp vårt system, med alla dess enskilda delar, därför att detta system bäst tillgodoser vårt arkeologiska uppdrag: att objektivt, tolkningsfritt dokumentera såväl sådana fakta som vi idag förstår och kan utnyttja, som dylika av framtida potentiellt intresse, men i dag av för oss obegripligt och meningslöst slag", hävdar en part med hela den västerländska lärdomstraditionens bombastiska stöd i ryggen. En annan skola menar att vederbörandes dokumentationssystem är det logiska svaret på arkeologens primära och oavvisliga uppgift: att tolka och förstå. Ej tolkat dokumentationsmaterial är för framtiden ej tolkningsbart och förött som kunskapsmaterial hävdas från detta håll, med anspråk, som egentligen inte är lägre.

Denna senare diskussion utvecklades inte i Tønsberg, annat än tillfälligt och

i förbigående. Fastän den (diskussionen) verkligen är av vikt och har avgörande intresse, menar jag så här i efterhand, nästan till min egen överraskning, att det var bra att den inte fick utrymme och att den egentligen inte var relevant. Det är ju nämligen så att man kan vara objektiv och tolkningsfri, om något sådant överhuvud är möjligt, i vilket som helst av de dokumentationssystem som redovisades - några detaljer undantagna - liksom man kan vara tolkande och problemlösande. Det finns som sagt undantag. Ingen kan följa det lundensiska systemet för ritning av profiler och tro sig utöva tolkningsfri dokumentation t ex. Å andra sidan är inte objektiviteten beroende av om man ritat i skala 1:10 eller 1:20, vilket en eller annan syntes tro.

Som det nu var framträdde de olika systemen i sin förvirrande mångfald men med märkligt likartade strukturer. Det var inte lätt att ta till sig alla fiffiga och intrikata speciallösningar; redaktionskommittén för seminarierapporten har inte någon enkel uppgift om den ställer sig uppgiften att redovisa och utvärdera detta. Jag lärde mig dock personligen en hel del; inte så mycket kanske kring utgrävandets knåp och knep, utan mera om olika utgrävningssmiljöer och sätt att förhålla sig till dokumenterandet - detta fanns trots allt implicit inbyggt i sättet att argumentera och vad man argumenterade kring.

En annan viktig lärdom i linje med detta: Behovet av ett dokumentationsseminarium var aktualiserat i Norge, direkt som en följd av de stora stadsgrävningarna i norska medeltidsstäder. Ur den synpunkten kunde det väl kanske synas vara naturligt att debatten i så hög grad blev en norsk affär; övriga nordbor, danskar, svenskar, finländare och islänningar tilldelade sig själva nästan rollen av oengagerade

de kommentatorer. Dock är det ju ett faktum att de numera har sysslats med stora stadsgrävningföretag i Sverige också utanför Lund. Ändå tillfördes knappast debatten speciellt mycket från detta håll när det gällde perspektiviska erfarenhetsredovisningar eller principiella ställningstaganden. Beror det på svensk medeltidsarkeologisk miljö är så enhetlig och strömlinjeformad att alla utgångspunkter för meningsfull debatt saknas? - ett sådant alternativ känns kusligt och är dessutom till all lycka osant, det vet vi ju. Ingen inbillar sig att man gör samma saker i Malmö som i Lund, i Uppsala som i Stockholm, i Mellansverige som i Sydsvetige. Är vi då i Sverige så självtilräckliga att debatt saknar intresse, eller så osäkra att vi inte vågar syssla med sådant?

Hur ska man tolka ett yttrande av en svensk vid hemfärden att man ska vara glad att man inte är i Norge; där verkar de ha så många problem?

Min något ruelsefulla och samtidigt hoppfulla tro är att Norge har en särställning för närvarande, inte i första hand genom att man utfört stora undersökningar, utan p.g.a. att man har en bildningstradition, där det är naturligt att se debatt och diskussion som en integrerad del av kunskapsprocessen. Det är inte någon tillfällighet att Nordens enda debattinriktade tidskrift inom arkeologisektorn (förutom META) är Norwegian Archaeological Review, NAR. I Norge är det naturligt att man tycker olika och att detta faktum bildar utgångspunkten för fruktbara samtal.

Låt mig ge en prognos. Om några år kan vi se resultaten av 1970-talets storgrävning i form av publiceringar och vetenskapliga specialarbeten. När det är dags för utvärdering av det hela, kommer det nog att visa sig att de nya vägarna brutits väster om Kölen. Eller ... ?

## SAGAN OM DET ANSVARSLÖSA ARKEOLOGPARET PÅ 1990-TALET OCH SEDAN

En liknelse, en liten saga i tre delar: en levnadsskildring och två drömmar, samt till sist en förvandlingsscenen.

Levernesbeskrivningen handlar om två ungdomar, som så gärna ville bli arkeologer, i början av 1990-talet.

Men de hade problem: för de ville varken göra "traditionell arkeologi" eller "New archaeology" - de föreställde sig något annat.

De var med om grävningar. Men UtgrävningsDirektören förklarade för dem, att man fick inte lov att gräva annat än precis efter Grävningensreglementet, som var inrättat efter de principer som en stor dansk arkeolog lagt fram, inte bara för Danmark, utan för hela Europa, enligt en internationell konvention. Visst hade de nog läst artiklar av andra, både av den danske riksantikvarien, som skrivit om "Arkeologernas rabies", och av en fransman Gardin om "den minimala strategin" både före, under och efter grävningar. Men det skulle de inte fästa sig vid. Det var REGLEMENTET som skulle gälla, till punkt och pricka. - Efter detta misslyckande skulle de dokumentera. Först katalogiseringen. Det kostade dem många tårar innan de till slut ändå fick acceptera detta att katalogiseringen hade en avgörande viktig funktion: den att initiera i en värld av komplett standardisering. Ty utan denna standardisering kunde man inte läsa in sina data i de stora elektroniska databankerna. Sedan många år hade all arkeologisk förnyelse stannat av, av hänsyn till de enorma kostnader det skulle föra med sig att införa nymodigheter i detta system av internationella konventioner, som fordrade absolut enhetlighet i alla data, från Madagaskar till Grönland; och, som följd därav, absolut enhetlighet i det fyndmaterial som

skulle underkastas dokumentation och sedan tolkning. Kort sagt - total enhetlighet, uniformitet, i de problem man skulle studera, de frågor som man skulle ställa.

Besvikna gick de till sin STUDIEDIREKTÖREN. Denne lyfte blicken från sitt arbete på skrivbordet. Han höll på med att förbereda en publikation. De blev häpnade över att se att det var en publikation som var nästan identisk med dem som kom till en gång i början av 1950-talet, före elektronikens inmarsch i arkeologin. Men STUDIEDIREKTÖRN förklarade för dem, att fortsättningen av denna publikationsserie var alldeles ofrånkomlig, inte med hänsyn till forskningens framsteg, men för ett annat ändamål: nämligen att garantera bibehållandet av den etablerade forskningen. Om de ville veta varför, var det bäst att de sökte företrädare hos GENERALDIREKTÖREN ÖVER IDEERNA. Generaldirektören över idéerna tog emot dem mycket välvilligt, men var alldeles oböjlig. Förstod de då inte att detta att ändra forskningen, det skulle betyda att ändra samhället, och det i global skala, med alla de olyckor och bekymmer som något sådant skulle utlösa. "Vafalls, ni vill väl inte bedriva någon sorts anarkeologi?" "Eller - är det det ni vill?" I så fall skulle det vara hans skyldighet att rapportera dem till den Arkeologiska Säkerhetstjänsten, och det kunde leda bara till ett resultat: yrkesförbud. "Berufsverbot".

Då resignerade de två. Och trots allt, fick de till sist ändå sina blygsamma men dock jobb, i EAH, den Europeiska Arkeologiska Harmonien.

- Ni har nog redan gissat att de älskade varandra. Och de fick barn. Dessa barn

såg hur det hade gått för föräldrarna, och hade inte den minsta lust att ägna sig åt något så idiotiskt som arkeologi.

De två åldrades. Men det skedde inte utan att de då och då drömde vemodiga drömmar, där de tyckte sig se nya arkeologiska världar träda fram. Deras drömmar var emellertid olika.

Han, som var mera surrealist än realist, han trodde sig se en kontrarkeologi, där man syslade med förut oerhörda problem, medelst fynd som ingen hade sökt tidigare, och med fornsaker som dittills varit omöjliga att finna - kort sagt, man syslade med den tysta majoritet av data som hade undgått forskarnas uppmärksamhet.

ibland vaknade han dock upp, i skräck: därför att till sist visade det sig att de resultat som kom fram genom hans "negativistiska" anti-arkeologi var identiska med dem som nåtts av den "positivistiska" arkeologi, som han hade velat undfly; det var bara så, att han hade nått fram till samma spegelyta, men från andra hållet ...

Hon var mera realist. Hon drömde om en arkeologi som i stället för att harmonisera fungerade genom kontrapunkt. Den var atonal, eller snarare polytonal. En arkeologi av oupphörliga dialoger, oupphörliga meningsutbyten: forskare dialoger med andra forskare med andra idéer; inre dialoger, där idéerna var ständig, men givande kamp inne i hjärnan; och, framför allt, en oavbruten dialog mellan vetenskapen och samhället; där arkeologins roll liknade den som slaven på triumfvagnen hade: at ständigt viska i örat på makthavarna "kom ihåg hur länge allting kan vara var medveten om de enorma perspektiven mot framtiden (om det nu komr att bli någon...)"

- Men en natt avbröts deras drömmar av en röst som sade: "Nu tror jag att det är dags att visa er arkeologin från en annan sida".

"Jag är Döden. Jag har kommit för att ni ska bli arkeologi, ni själva".

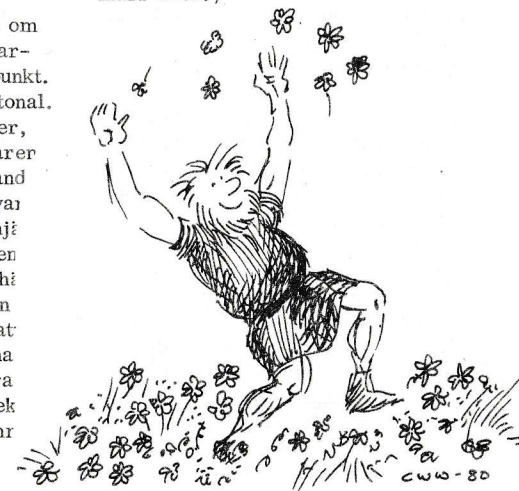
Så lämnade de två livet. Och deras barn begravde dem i jorden, i denna enorma arkeologiska fyndplats, den bästa av alla arkeologiska fyndplatser.

-----

Så slutade sagan. Men redan dessförinnan har du antagligen märkt vad det var som fattades i den: ordet ansvar. De två var alldeles ansvarslösa, hade aldrig fått den minsta chans att få och ta och bära ansvar, eget ansvar för egen syn. Så ger sagan också en alldeles ansvarslös bild av en arkeologi, som ändå ytterst och innerst måste vara ett samhällsverktyg, att använda, med ansvar.

Carl-Axel Moberg

(Återger ett diskussionsinlägg i Paris februari 1981, använt även i föredrag i Göteborg - GKF - och Lund - LAF, mars 1981.)



# LITTERATUR

## EN NY VIKINGATID I DANMARK

För mer än ett år sedan utkom Klavs Randsborg med boken "The Viking Age in Denmark. The Formation of a State" (Duckworth, London). Till skillnad från en del andra publikationer, som har utgivits i detta vikingautställningarnas år, ger boken en ny och spännande bild av det vikingatida Danmark, från den sena vikingatidens eller 900-talets Danmark. Randsborg försöker, med arkeologiskt material, beskriva och förklara framväxten av staten Danmark under denna period. Det nästan paradoxala med hans studie är att dess slutresultat (uppkomsten av Danmark som stat omkr 1000) inte alls är någon nyhet. Redan för omkring 60 år sedan skisserade Curt Weibull samma schema över den politiska utvecklingen i Danmark. Det omvälvande med Randsborgs bok ligger i stället på ett helt annat plan, nämligen i sättet att beskriva och förklara hur samma politiska utveckling var möjlig.

Randsborgs grundidé är att de politiska förändringar, som ledde fram till staten Danmark, förutsätter betydande ekonomiska och sociala förändringar i samhället som helhet. Han pekar på 900-talets stormansgårdar, som nya fenomen på landsbygden och menar att dispositionen av jord förändrades. Jordägandet kan ha blivit mer reelt och den allt starkare kungliga Jellingsläkten kan ha baserat sin makt på jordförläningar till trogna följeslagare och ingifte i lokala stormansätter. I ett inledande kapitel gör Randsborg en genial nytolkning av runstenarnas inne-

börd utifrån denna grundidé. Han menar att, åtminstone 900- och 1000-talets runstenar är resta över personer, som fått tillfälliga eller permanenta förläningar av kungen. Stenarna skulle ha varit ett sätt för ättingarna att offentligt hävda rätten till den tidigare förlänade marken. Denna funktion kan förklara varför runstenarna är så ojämnt fördelade, tidsmässigt sett. Uppdelade på perioder ligger de spridda likt ringar på vattnet runt Jelling, som ett kungligt maktcentrum. Spridningen skulle alltså återspegla hur Jellingsläkten alltmer utsträckt sin makt och hur Danmark slutligen konsoliderades till en stat.

Med analysen av runstenarna, använd närmast som en hävstång, vänder Randsborg upp och ner på flera andra arkeologiska material och kommer fram till nya och ibland förbluffande resultat. I samma spridningsmönster som runstenarna kan han placera in de vikingatida vapengravarna, silverskatterna, de omdiskuterade ringborgarna och de tidigmedeltida städerna. Med hjälp av dessa olika företeelser kan Randsborg beskriva hur ett äldre lösare organiserat samhälle efterhand utvecklas till en stat, med alltmer komplicerade ekonomiska och sociala relationer. I ett slutkapitel sätter han in den specifikt danska utvecklingen i ett större sammanhang, bl a kan han visa att 800-talets vikingatåg och framväxten av staten Danmark på 900-talet inföll under perioder med liten tillförsel av arabiska mynt.

Sammanfattningsvis kan sägas att Randsborgs bok på många sätt är utmanande; inte minst för arkeologer av facket. Trots att han själv inte har utfört primärbearbetningar av vikingatida arkeologiskt material lyckas han presentera en i många stycken ny bild av vikingatidens Danmark. De potentiella möjligheterna i ett allt annat än enhetligt och systematiskt publicerat arkeologiskt material är alltså väl värt en tanke. Många av Randsborgs källor är välkända och ibland av avsevärd ålder. Även vissa grundläggande tolkningar, som runstensinskrifterna allmänna sociala innebörd, har många år på nacken. Trots detta har ingen av materialet "i sig" lyckats skapa den bild, som Randsborg tecknar. Först med hjälp av nya utgångspunkter och nya metoder har han kunnat presentera sin delvis annorlunda syn på det vikingatida Danmark.

Den bild Randsborg lämnar är med nödvändighet ganska översiktlig och summarisk. Kanske, eller t o m sannolikt, kommer delar av hans idéer inte att klara en närgående empirisk granskning. Han påpekar själv flera gånger de traditionella arkeologiska problemen med dateringar och representativitet. Andra frågetecken är t ex de gränser han valt vid de matematiska analyserna av silverskatterna. Skulle andra avgränsningar ge helt el-

ler delvis andra resultat? Trots dessa och andra tänkbara invändningar är det just Randsborgs översiktliga grepp, som gör boken så läsvärd och tankeväckande. Hans studie manar till nya undersökningar av såväl vikingatiden som andra perioder. Finns det t ex strukturer i det tidigmedeltida samhället som kan jämföras med och förklaras utifrån Randsborgs idéer om det vikingatida Danmark?

Det enda som egentligen saknas i boken är mer principiella resonemang i de olika avsnitten. Visserligen presenterar Randsborg sina utgångspunkter i det inledande kapitlet, men med tanke på bokens allmänna inriktning hade ytterligare diskussioner behövts i de olika delarna. Särskilt tydligt är detta i kapitlet om städer och borgar; bokens kanske svagaste avsnitt. Här saknas t ex en mer principiell inställning till urbaniseringen och handeln som fenomen. Något av bristen på diskussion märks även i sammanfattningen, som tenderar att vara mer en lös uppräkningslista av de tidigare resultaten än en egentlig sammanflätad syntes.

Men, som sagt, boken är spännande och tankeväckande på många sätt och rekommenderas även till icke vikingatidsinriktade läsare. Köp boken, eller låna den åtminstone, för boken är hutlöst dyr!

Anders Andrén

I Axel Christophersens artikel: Publicering av store byarkeologiske undersøkelser (META 4/80) omtalas publiceringen av materialet från Mindets tomt i Oslo. Publikationens titel är: De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen i Oslo, 2. Red Erik Schia (Alfheim & Eide, Akademisk forlag, Øvre Ervik 1979).

## PRESENTATION AV EN NYUTKOMMEN HANDELDNING

Så har den nu kommit! Boken som så många längtat efter: Handledning vid byggnadsarkeologisk undersökning, skriven av Karin Andersson och Agneta Rosenqvist.

För första gången föreligger en bra handledning för detta så många gånger komplicerade arbete. Men vad är det då som gör den så förträfflig? Personligen anser jag att den inledande huvudavdelningen, av författarna kallad TEORI OCH PRAKTIK, är det absolut viktigaste i hela boken. Det första kapitlet tar upp metod och målsättning på ett lättillgängligt sätt. Förutom att man får klart för sig vad en byggnadsarkeologisk undersökning egentligen är, visar författarna också att det inte endast är frågan om ett rutinmässigt insamlande av data utan i högsta grad ett arbete där klart formulerade frågeställningar är nödvändiga. Här vill jag citera ett stycke som visar detta: "Vid dokumentation översätts original till dokument och struktureras till ett logiskt sammanhang. De faktiska upplysningarna prövas och värderas och olika kriteriers relevans för olika problemlösningar granskas.

I detta arbete måste analys och hypotetisk tolkning löpa parallellt och ömsesidigt påverka varandra med den kulturhistoriska bakgrundsbilden aktuell. Man kan aldrig mekaniskt samla in fakta och därefter tolka ett historiskt förlopp. De formulerade arbetshypoteserna aktualiserar nya iakttagelser eller kritisk omtolkning av gamla, vilka återigen bildar underlag för nya teorier."

Läsaren lämnas inte övergiven med abstrakta diskussioner utan praktisk vägledning. Ett långt exempel på frågor som vanligen bör ställas inför en byggnadsarkeologisk undersökning serveras också.

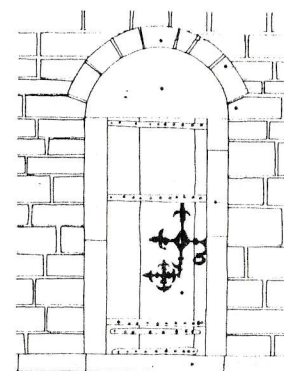
Det andra kapitlet av teori och praktikavdelningen, restaurering och bevarande, redogör för huvuddragen i restaurerandets historia, samt även för några aktuella restaureringsidéer av idag. Därtill pekas det på många av de nu aktuella problem som finns inom byggnadsvården - lagstiftning, ekonomi, strukturomvändningar i samhället, handikappanpassning, brandskydd, energisparande, osv.

Konkreta råd för att komma till rätta med problem av denna art kan aldrig ges generellt och det görs ej i denna handledning, däremot innehåller den en bra principdiskussion för byggnadsbevarande.

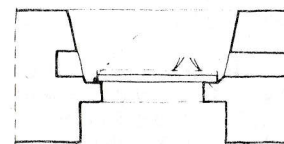
Efter att ha läst den inledande teori och praktikavdelningen är det min förhoppning att alla läsare och noga begrundar detta INNAN den byggnadsarkeologiska undersökningens mer praktiska moment inleds.

Huvuddelen av utrymmet i boken har getts åt undersökningens praktiska arbete, vilka redovisas som förarbete, fältarbete och rapportarbete. Vart och ett av dessa arbetsmoment definieras och beskrivs i gedigna kapitel. Vissa delar kan ses som självklara, men samtidigt behövs många påminnelser för att det färdiga resultatet ska bli så bra som det är möjligt i varje situation.

Förarbete heter följaktligen ett av huvudkapitlen och detta har följande underrubriker: Omfattning och problem, Litteratur- och arkivstudier, Antikvarisk förundersökning och teknisk analys, Arkeologiska och tekniska provundersökningar, Planering av fältarbete samt Utrustning. Under var och en av dessa rubriker presenteras konkreta råd och anvisningar för förarbetets olika delar.



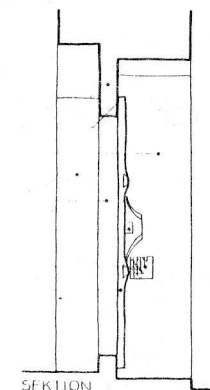
FASAD



PLAN

Romanisk portal, Kalla ödekyrka, Öl ATA

SLUTSTJEN  
ANFANGSSJEN  
LYMPATION  
VEDELRLAGSUTLI  
ANSLAGSYTA  
INNEKSMYGG  
YTTERSMMYGG  
POST  
LÄS  
TRUMMA FÖR DRAGBOM  
DÖRRBLAD  
GÄNGJÄRNSBAND  
TRÖSKEL



SEKTION

GÄNGJÄRNI  
ALISLAG

Fältarbetet, som är den byggnadsarkeologiska undersökningens huvudmoment, har fått motsvarande utrymme i boken. Avdelningen inleds med några praktiska råd och tumregler, varpå följer en bra genomgång av det murade husets olika material och utförande. Genomgången visar på olika byggnadsmaterial och deras egenskaper, hur de bearbetats respektive tillverkats vid olika tider. Ett rikt illustrationsmaterial i form av fotografier och skisser gör att fackuttrycken blir lätta att förstå. Några av illustrationerna visar också hantverkare under arbete, samt de verktyg som används.

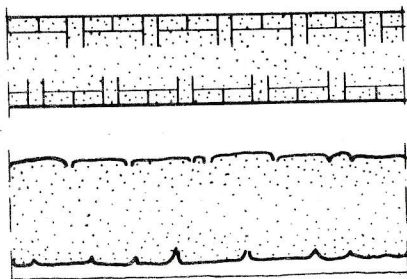
Byggnadens konstruktion och funktion får en motsvarande genomgång, från grunden till taket. Varje del av huset beskrivs och kommenteras på ett lättfattligt och illustrativt sätt.

I anslutning till vart och ett av de många underkapitlen rörande husets material och utförande samt konstruktion och funktion finns korta uppräknings av "observanda". Dessa "observanda-listor" anger en del företeelser som bör iakttagas och i det praktiska användandet av boken kan dessa listor fungera som minneshjälp. Det påpekas, viktigt nog, att man lämpligen bör komplettera dessa efter egna erfarenheter och behov.

En "observanda-lista" kan se ut som denna, vilken följer på kapitlet Murverk av natursten.

Till avdelningen om fältarbete är det kopplat två kapitel, vilka ger grunderna för byggnadsfotografering respektive uppmätning.





nedbruten tegelmur i plan med förbandsmarkering

nedbruten naturstensmur med utskjutande sockel

Fotograferingskapitlet är föredömligt koncist och informativt. Förutom generella regler ges råd för filmval och exponering samt en redogörelse för fotogrammetrisk uppmätning.

Kapitlet om uppmätning redogör för olika tillvägagångssätt och ger därtill råd och regler för uppmätningens olika skeden och mätningens objekt. Om detta kapitel kan sägas att det inte är lika lättillgängligt som övriga delar av handledningen. Vissa illustrationer är för detaljrika och ger ett svårtydligt intryck, därtill används ej förklarade specialtermer.

Den sista huvudavdelningen av boken har kallats Redigeringsarbete. Det inleds med ett översiktligt och bra kapitel om ritning. Bland annat finns olika ritningsbeskrivningar med tillhörande förklaringar.

Kapitlet om rapportskrivning är mycket koncentrerat. På drygt 3 sidor ges regler för disposition och innehåll, handhavande av fotomaterial före rapportens färdigställande samt bilder till rapporten. Det är skickligt att få in så mycket information på så lite utrymme, men kanske hade kapitlet vunnit om texten broderats ut något. Som det nu är travas regler och definitiva uppmaningar ovanpå varandra.

Det därpå följande kapitlet om Arkivavisningar innehåller även det mycken viktig information, men är behagligare att läsa då texten är mer flytande och det förutom alla "ska" också finns några "så långt som möjligt".

Denna digra handledning avslutas med en redogörelse för materialprover och analyser där en förteckning över provtyper knyts till var man kan få analyser utförda.

Genomgående för hela boken gäller att efter varje kapitel finns en lista med ett rikt innehåll av referenslitteratur uppdelade på olika ämnesområden. Därtill upptas bokens sista 18 sidor av en litteraturförteckning.

Jag hoppas att denna redogörelse för huvuddragen i "Handledning för byggnadsarkeologisk undersökning" har visat att det är en nödvändig bok, främst för oss som på ena eller andra sättet arbetar med hus, men även för alla som är intresserade av att förstå ett murat hus. Läs den och använd den!

Nu är det bara att hoppas att någon som har kunskaper om det icke murade huset skriver ett komplement med handledningar för övriga hustyper.

Eva Hebyr

EBBE NYBORG: ENKELTMAEND OG FAELESSKABER I ORGANISERINGEN AF DET ROMANSKE KIRKEBYGGERI, i STREJFLYS OVER DANMARKS BYGNINGSKULTUR, FESTSKRIFT TIL HARALD LANGBERG. NATIONALMUSEET 1979.

En av medarbetarna vid Danmarks kirker, Ebbe Nyborg, har på nytt tagit upp problemet om vem som var byggherrar till de danska medeltidskyrkorna och hur byggnadsarbetet förvaltades och organiserades i en artikel publicerad i en festskrift till Harald Langberg: Enkeltmaend og faelleskaber i organiseringen af det romanske kirkebyggeri. Detta är ett problem som kan ge kunskap om det medeltida samhällets sociala och ekonomiska organisation, dvs det är inte isolerat i sig själv utan kan ge upphov till vidare frågeställningar som direkt kan avläsas i det arkeologiska materialet. EN utgår enbart från arkivaliskt källmaterial. Han påpekar att byggnadsarkeologerna ger allt bättre kunskap om byggnadstekniken men inte några förklaringar. Byggnadsarkeologerna har alltmör gått in för detaljstudier av de enskilda kyrkobyggnaderna, framför allt för att utröna deras byggnadshistoria, dvs förändringar av kyrkorummet. Försök till förklaringar av dessa förändringar har i allmänhet inte gjorts. Det arbete byggnadsarkeologin inriktats på kan snarare ses som ett insamlande av material, s.k. "grundforskning". Tiden är nu mer än väl mogen för en mera riktad byggnadsarkeologisk forskning. Vad kan alla dessa detaljer om skilda byggnadstekniska uttryck och förändringar av kyrkobyggnaderna egentligen säga oss till förståelse av det medeltida samhället - särskilt den medeltida landsbygden där kyrkorna (och borgarna) utgör ett rikt källmaterial och i allmänhet det enda omedelbart tillgängliga. Även det arkivaliska material som är bevarat berör ju i hög grad just kyrkorna och dess organisation.

EN:s artikel är i detta sammanhang ytterst viktig eftersom han lägger fram hypoteser utifrån arkivaliskt material vilket bör kunna testas på det arkeologiska källmaterialet, dvs framför allt kyrkobyggnaderna. I samma festskrift finns många andra för byggnadsarkeologer intressanta artiklar. Ett par av dessa kan mer eller mindre direkt kopplas till den problematik EN anför: Elna Møller, Er moderen jevngammel med døtrene? och Birgit Als Hansen/Morten Aaman Sørensen, Den usynlige kirke.

De problem EN diskuterar utgår huvudsakligen från den förändring av organiserandet av byggnadstiondet som han anser ha ägt rum under 1100-1200-talen i de danska kyrkorna och som han kopplar till vem som var initiativtagare till byggnadsverksamheten. Genom att jämföra med arkivaliskt material utanför Danmark framlägger han teorier om byggnadsorganisationen av de äldsta danska kyrkorna. Jag har haft vissa svårigheter att få klarhet i hur de olika situationerna och förändringarna förhåller sig till varandra, vilket dels kan bero på att EN inte utvecklar sina teorier närmare i bakomliggande orsaker. Jag vill i alla fall försöka skissera huvuddragen i hans artikel och därefter jämföra med det arkeologiska källmaterialet, dvs kyrkobyggnaderna.

Genom en förnyad tolkning av det arkivaliska materialet vänder sig EN mot teorin om den ursprungliga församlingskyrkan, som han menar är en rättshistorisk rekonstruktion grundad på 1100- och 1200-tals tyska och skandinaviska källmaterial. I stället

för att sockenorganisationen skulle vara ett uttryck för "et gammelt kollektivs sidste heroiske kamp" vill EN se det som en framåtskridande organisering av socknen under denna period - en gradvis kollektivisering av organiserandet kring kyrkobyggnadet under 1100-1200-talen. Detta kulminerar omkr 1300 med etablerandet av kyrkovårdar, som av sockenborna valdes för att administrera kyrkans byggnadstionde, "fabrica", och därmed var sockenbornas status som ett kollektiv en realitet.

Även om EN inte direkt tar upp frågan om hur förhållandena såg ut vid tiden för byggandet av de äldsta kyrkorna i Danmark antyder han att det var enskilda stora jordägare som varit initiativtagare till byggnadsverksamheten och som därmed fungerat som patroner eller kyrkoägare. Vad patronatsrätten egentligen innebär i detta skede går EN inte närmare in på mer än som en skillnad från det förhållande som inträder vid början av 1100-talet då den enbart innebär kallelserätt till präst. Tidpunkten för denna förändring är baserad på allmänneuropeiska förhållanden och kan, så vitt jag förstår, vara beroende av lokala förhållanden.

Den utveckling mot kollektiva rättigheter, som EN visar äger rum under 1100-1200-talen, utgår enligt honom från två olika situationer, dels från ett allmänneuropeiskt förhållande där sockenfolket bygger kyrkorna under 1100-talet mer eller mindre avhängigt från patronus och dels från "sockenpatronat", dvs i de socknar där patronerna blivit så talrika att en kollektiv uppfattning om deras rättigheter gjort sig gällande. Denna sistnämnda situation är specifikt för nordeuropeiska förhållanden.

I de fall sockenborna själva ansvarar

för byggnadsverksamheten är detta delvis avhängigt av lokala förhållanden. Bakgrunden till detta kan också ses i den reformrörelse som ägde rum vid början av 1100-talet då biskoparna och därmed kyrkan frigjordes från det världsliga samhället. Patronatsrätten kom enbart att innebära kallelserätt till präst. Förutsättningen för att sockeninwånarna är ett begrepp är att sockengränserna nu är fastställda geografiskt. En orsak till att sockenborna tog över ansvaret för kyrkobyggnaden skulle vara nybildandet av socknar orsakat av ett krav på en fast och bekväm kyrkobetjäning. De områden som ännu inte hade en sådan antager EN i stort sett vara bebodda av folk, som brukade andras jord. Det vore därför förklarligt att de måste slå sig samman om byggandet av en kyrka. Också större byggnadsföretag vid existerande kyrkor kunde initieras av sockenborna själva, oavhängigt av patronus. Orsaken till detta kunde t. ex. vara att patronus inte var intresserad av sådana förändringar beroende på att han inte bodde i den aktuella socknen eller, som tycks vara fallet i en del danska exempel, att patronatet innehades av en institution, kloster el. dyl.

Under 1200-talet fick institutioner s. k. korporationsrätt, dvs fick rätten att utnyttja inkomsten från enskilda kyrkostiftelser till eget bruk. EN visar exempel på att kyrkliga institutioner behöll tiondet utan att egentligen använda det för kyrkans räkning - sockenmännen fick själva svara för underhållet genom offergåvor.

Som en förlängning av denna utveckling menar EN kyrkovärdsorganisationen i vissa fall kunna ses, framför allt där sockenmännen från början valde kyrkovårdarna. Han framhåller att det inte fanns några egentliga fabricafonder under 1100-talet.

Genom kyrkovärdsorganisationen fick sockenmännen kontroll över byggnadstiondet. Denna organisation antager EN ha börjat vid slutet av 1100-talet. Till en början kunde patronus själv anställa kyrkovårdarna men efter hand övergick initiativet alltmer till sockenborna. Anledningen till att sockenborna alltmer fick kontroll över byggnadstiondet kunde bero på att stiftelser under 1200-talet till förmån för kyrkobyggnaden blev allt vanligare och inte bara till prästens bord. Kyrkan kom gradvis att acceptera en viss lekmannakontroll som grundlag för en kompromiss mellan kyrkans och lekmännens intressen. Kyrkovärdsorganisationen var också för kyrkans vidkommande fördelaktig. Det var nu lättare att t. ex. vid en visitation veta vilka som stod ansvariga för kyrkans underhåll. I detta sammanhang framstår kyrkovärdsorganisationen som en rent administrativ förändring.

Parallellt med enskilda patronat kan också "sockenpatronat" ha existerat, dvs ett samägande av kyrkan av flera enskilda jordägare. Vad som tydligen är svårt att ge svar på är om det redan ursprungligen funnits sådana sockenpatronat i Danmark eller om de har uppstått i samband med spridningen kyrkans övriga byggnadsverksamhet och som en gradvis utveckling av kollektiva rättigheter.

Det arkivaliska källmaterialet ger ytterst sällan några uppgifter om världsliga patronat utan det är de förhållanden utifrån andliga patronat EN har haft att utgå från. Som han påpekar kan denna skevhet i materialet ge upphov till feltolkningar.

Huvuddraget i EN:s artikel är att utifrån arkivaliskt källmaterial påvisa förändringar av organiseringen av kyrkans byggnadstionden och därmed vilka grupper som kunde ta initiativ till

byggnadsverksamheten vid de romanska landskyrkorna. EN framhåller att sockenborna fungerar som en kollektiv enhet efter kyrkovärdsorganisationens genomförande omkr 1300. Vägen till detta framstår enligt EN som ett behov av en administrativ förändring.

Dessa olika nedslag som visar på förändringar som äger rum under 1100-1200-tal kan också studeras i de stående monumenten, kyrkobyggnaderna själva. EN framhåller t. ex. själv att vissa torn och herrskaps Gallerier, emporvåningar, är exempel på enskilda patronat tillhörande hövdingesläkter. I Skåne finns ett rikt material med kyrkor som har s. k. breda västtorn i regel daterade till tiden omkr 1150. I några fall finns emporvåningarna kvar. Man kan nog antaga att de flesta kyrkor med sådana torn haft emporvåning, dvs en plats avsedd för patronus eller kyrkoägaren. I de fall man gjort arkeologiska undersökningar i tornrummen har man påträffat en eller ett par stenkistor, som kan dateras till tiden för kyrkans byggande. Man bör kunna förmoda att dessa element är resultat av enskilda patronat. Även i kyrkor utan ursprungliga västtorn kan det förekomma stenkistor, i regel i koret, något som också kan betecknas som indicium på enskilda patronat. I andra kyrkor har man påträffat ett flertal romanska stenkistor och/eller gravhällar, något som EN själv antager kan vara ett resultat av sockenpatronat. För att kunna fastställa huruvida ett sådant förhållande inneburit en förändring under medeltiden eller om det är en situation som fungerat parallellt med de enskilda patronaten krävs framför allt en noggrannare datering både av gravarna och kyrkorna.

Överhuvudtaget är dateringen av de romanska kyrkorna ett problem. Det man framför allt använder som date-

ringskriterier är stilhistoriska analyser. Hur vanskligt detta kan vara visar E Møller i sin artikel i samma bok. En annan metod som använts är att studera byggnadstekniken, något som medeltidsarkeologerna framför allt sysslar med. Det är därför inte sagt att de kyrkor, som har indicier på enskilda patronat eller "sockenpatronat" är de äldsta stenkyrkorna. I många romanska kyrkor har man trots noggranna undersökningar inte påträffat några stenkistor eller rester av torn. Utesluter detta tanken på att de äldsta stenkyrkorna skulle vara patronatskyrkor eller finns det andra motiveringar för att man inte gjort någon särmarkering av maktförhållandet? I den nyligen publicerade S:t Stefan i Lund påpekar Anders Mårtensson att kyrkan ursprungligen varit en patronatskyrka tillhörande ett enskilt patronat. Den fick dock först under andra hälften av 1100-talet ett brett västtorn och begravingar i stenkistor (A. W. Mårtensson, S:t Stefan i Lund). I detta fall framstår förhållandet som en kronologisk förändring. Genom en noggrannare inventering och datering av de romanska kyrkorna, särskilt i de fall man kan påvisa breda västtorn skulle man kunna ge svar på de frågor som är förknippade med detta problem.

Under 1200-talet tycks emporvåningarna upphöra att fungera och begravingar utan stenkistor inne i kyrkorna blir allt vanligare, dvs markeringen av patronus enskilda makt upphör. I flera kyrkor finns också exempel på att koret avstängts med ett korskränk, något som kanske kan ses som ett resultat av prästerskapets frigörelse från det världsliga samhället.

Dessa förändringar bör kunna tolkas som att patronus markering som enskild makt är förbi. Betyder detta att sockenfolket har fått en förändrad

ställning i kyrkans organisation eller är det bara en förändring från en feodalmakt till en annan, nämligen från den världsliga till den andliga makten? Prästerskapets/kyrkans frigörelse från det världsliga samhället behöver enbart betyda en förändring av maktinnehavet - en förändring som inte nödvändigtvis är av betydelse för de som är underställda detta - nämligen sockenborna.

Under senmedeltiden förändras kyrkornas inredning, mest påtagligt genom den stora valvslagningsverksamhet som nu äger rum. Valvslagning, ofta kombinerad med kalkmålningar, sker i såväl långhus som kor. Samtidigt rivs korskränken. B. Als Hansen och M. Aaman Sørensen påvisar i "Den usynlige kirke" att de fasta murade stenbänkarna upphör tillika med dopfontens särmarkering genom upphöjt fundament redan före valvslagningen i Butterups kyrka, dvs omkring 1300. Författarna framhåller i detta samband den minskade betydelsen av korets särmarkering. Ett annat element, som uppförs, är vapenhusen utanför nord- och sydportalerna. Dessa förändringar av kyrkorummets funktion sammanfaller med etablerandet av kyrkovårdsorganisationen. Är det möjligt att i stället för att se denna som ett resultat av en administrativ förändring uppfatta hela den omändring som nu sker som en genomgripande omändring av maktstrukturen?

Frånsett förändringar av kyrkorummets funktion kan det även finnas andra kriterier som kan ge antydning till vilken ekonomisk-social struktur som var förutsättning för byggnadsverksamheten vid de medeltida kyrkorna. Ett av byggnadsarkeologernas huvudintresse är att konstatera bearbetning av byggnadsmaterial och murningsteknik. De romanska stenkyrkorna kan antingen vara byggda av marksten, dvs ma-

terial som fanns i deras närhet och inte krävde nämnvärd bearbetning eller stenarter som bryts ur stembrott och bearbetades mer eller mindre omsorgsfullt eller så småningom också tegel, som krävde en total kontroll över hela tillverkningsprocessen. De olika byggnadsmaterialen kräver också varierande murningsteknik. Vilken typ av organisation för framställning av byggnadsmaterialet och på vilket sätt har det levererats? Är valet av byggnadsmaterial enbart avhängigt av vad som fanns tillgängligt på platsen eller fanns det andra orsaker som var drivande, t. ex. sambandet mellan kyrkoägare och ägare av stembrotten: Kan man i så fall se förändringar av ett sådant förhållande?

Elna Møller framhåller i sin artikel i samma bok att det arkitektoniska utförandet vid de äldsta romanska kyrkorna visar stor variation och att det inte finns två kyrkor som är likadana. Hon anser att detta tyder på att byggmästarna, arkitekterna och hantverkarna tog intryck från olika håll men aldrig plagierade. Detta tänker jag mig också kunna vara ett tecken på att det inte fanns någon fast organisation av byggnadsverksamheten utan de olika deltagarna i det enskilda kyrkobygget hämtades från olika håll oberoende av varandra.

Genom de senaste årens utgrävningar av tegelugnarna i Bistrup som ägts av biskopen i Roskilde, har man kunnat antaga att man härifrån levererat tegel till flera sockenkyrkor inom området (B. Als Hansen och M. Aaman Sørensen, Bistrup Teglvaerk, s 261). Detta behöver inte betyda att biskopen startade en masstillverkning för att förse vilka kyrkor som helst med byggnadsmaterial. Kanske gällde det enbart kyrkor som han på något sätt hade kontroll över?

Kan man möjligen tänka sig att ett organiserande av produktionscentra snarare hör samman med senmedeltiden i anslutning till bl. a. den stora valvslagningsperioden? Ett sådant organiserande bör också förutsätta en förändring av samhällets socio-ekonomiska struktur.

Vad jag velat försöka framhålla är att de förändringar, som vi kan studera såväl utifrån arkivaliskt som arkeologiskt källmaterial medvetet måste fokuseras utifrån vilka förutsättningar i samhällets sociala och ekonomiska struktur och eventuella förändringar de är resultat av. Det är alltså frågan om att undersöka huruvida förändringarna är av kvalitativ eller kvantitativ art.

Barbro Sundnér

#### Litteratur

Als Hansen, Birgit och Aaman Sørensen, Morten, Bistrup Teglvaerk. Hikuin 6 1980.

Desamma, Den usynlige kirke. Strejflys over Danmarks bygningskultur. Nationalmuseet 1980.

Mårtensson, Anders W, S:t Stefan i Lund. Lund 1981.

Møller, Elna, Er moderen jevngammel med døtrene? Strejflys over Danmarks bygningskultur. Nationalmuseet 1980.

# DEBATT

## LERBOTTNAR

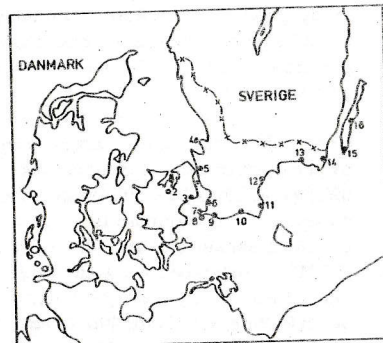
Lerbottnar beskrivs oftast som cirka 0,2 m djupa trågliknande nedgrävningar, som klätts med ett 3-5 cm tjockt lerlager. I plan kan formen variera kraftigt. Vanligtvis är grundformen rund eller rektangulär med rundade hörn. Även storleken kan variera starkt. I Simrishamn finns det t.ex. lerbottnar på mellan 1-15 m<sup>2</sup> ers storlek.

I takt med att allt fler lerbottnar påträffats har nya mer eller mindre fantasifulla tolkningsförslag diskuterats. Målsättningen med detta arbete, som är ett utdrag från en större uppsats i ALE 1981:1, är att initiera en skriftlig debatt om vad lerbottnarna representerar - ett ämne som ofta diskuteras när medeltidsarkeologer träffas.

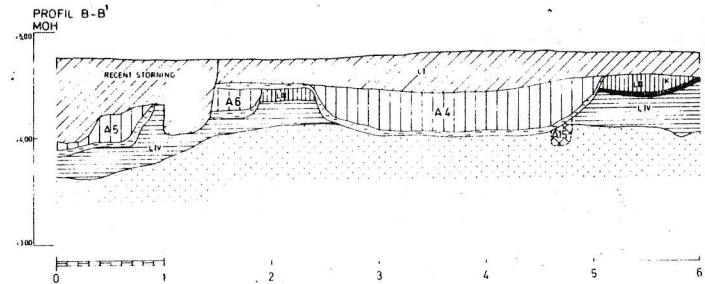
Det förefaller som om lerbottnarna utgör en rent sydsandinavisk anläggningstyp. Samtliga lerbottnar är direkt knutna till kusten och från de flesta orterna finns det klara belägg för att man tagit aktiv del i det medeltida sillfisket. Genom fynd av tunna horisonter med sammanpressade fiskben i direkt anslutning till lerbottnarnas ytskikt lär det knappast råda någon som helst tvekan om att lerbottnarna skall förknippas med det säsongsbundna fisket - något som för övrigt de flesta forskare tycks vara helt överens om. När det gäller att närmare precisera lerbottnarnas funktion blir begreppen mera diffusa och åsikterna går isär.

En analys av tre prover med fiskben från lerbottnar i Falsterbo, Simrishamn respektive Sikavarp visar att rester från sill dominerar helt (analyserna utförda av J. Lepiksaar).

Under de senaste åren har det förekommit att man låtit göra fosfatanalyser från lerbottnar i en rad orter. Resultaten härifrån visar på mycket höga värden - ända upp emot 500-600 fosfatgrader. En serie fosfatanalyser från kv Kaut i Ystad visar tydligt att det finns en markant fosfatkoncentration i lerbottnarnas ytskikt.



Utbredningskarta över kända lerbottenslokaler i Sydsandinavien (ur Ale 1981:1)



Profil genom lerbottnar i Sumaros, Simrishamn (ur Jacobsson, RAÅ Rapport 1979:60)

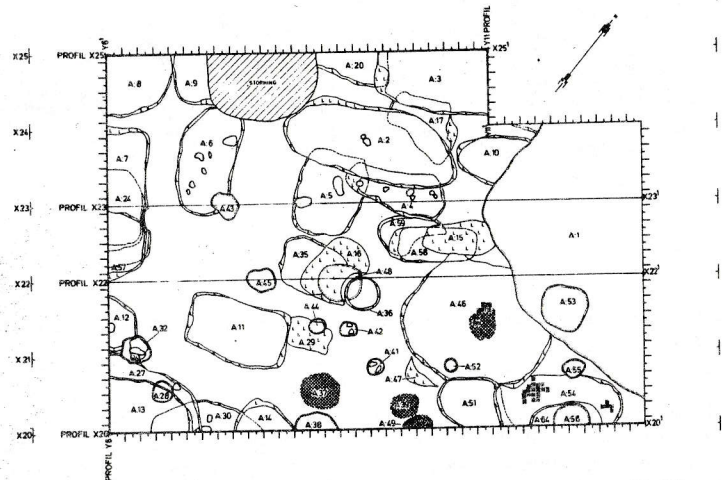
Av detta frestas man att dra slutsatsen att lerbottnarna använts till förvaring av sill. Man kan således tänka sig att lerbottnarna använts vid själva sillsaltningens processen. Mot detta talar dock det faktum att sillsaltningen först fick större betydelse fram emot år 1200, då lünebeckarna började ta med sig lüneburgersalt till Skåneområdet, medan lerbottnarna börjar dyka upp redan vid 1000-talets slut. Ett annat argument mot sillsaltning i lerbottnarna är att de fiskben som påträffats i lerbottnarna till största delen visat sig bestå av sillhuvuden. Den övriga fiskkroppen representeras av kotor, både från bål- och stjärregionen. Om lerbottnarna utnyttjats för insaltning av sill borde överhuvudtaget inga fiskben förekomma i anläggningarna.

En annan funktion som skulle kunna tillskrivas lerbottnarna och som även kan förklara dominansen av sillhuvuden i proverna, är att de använts för att samla upp sillrenset. Vi vet att sillen rensades innan den saltades in. Det måste ha blivit enorma mängder avfall. I källorna kallas detta för grum och från Skanör och Falsterbo vet man att detta behandlades till tran på en särskild plats som ägdes av kungen. Man kan alltså tänka sig att rensning av sill företagits i anslutning till lerbott-

narna och att dessa har tjänat som någon slags behållare för avfallet och att de representerar själva rensningsplatsen.

Ett alternativ till detta är att lerbottnarna istället motsvarar platsen för tranberedningen. I de medeltida källorna markeras inte skillnaden mellan tran och lyse. Vid framställning av lyse lät man sillen ligga och ruttna i ett kärl, eller kanske i en lerbotten. Under denna naturliga upplösning frigjorde sig oljan i fisken och flöt upp och avsatte sig alltefter finhetsgraden i olika fraktioner som sedan kunde skummas av. Överst avsatte sig den finaste oljan, sk lyse, som var ett eftertraktat belysningsmedel för tranlampor. Man kan inte närmare precisera när den nordiska lyseframställningen ersattes av trankokning. En allmän uppfattning är dock att kunskapen om den senare processen kom hit via Tyskland, kanske på 1300-talet.

En genomgång av lerbottnarna visar att de i huvudsak låter sig dateras till 1100- och 1200-talen. De representerar följaktligen en säsongsmässig verksamhet i de sydsandinaviska fiskelägren strax innan de tyska handelsmännen började dyka upp i större antal och förde med sig lüneburgersalt och trankoknings-



Schaktplan från kv Älen i Simrishamn (ur Jacobsson, Rapport 1979:60)

tekniken som gjorde det möjligt att exportera sillen samt att mera industriellt framställa tran och lyse och på så sätt kunna tillgodose en större marknad. Dessa fiskeläger utgjorde förstadier till och grogrund för själva Skånemarknaden, som snart kom att dominera den nord-europeiska handeln. Att sillfisket och verksamheten kring detta haft stor ekonomisk betydelse redan innan de utländs-

ka uppköparna visade sitt intresse framgår klart av att de flesta av dessa orter haft ekonomiska förutsättningar att uppföra en stenkyrka. Den ökade handeln och administrationen medförde så småningom att de livskraftigaste fiskelägren fick en permanent befolkning och på så sätt även stadsprivilegier. I samband med övergången till stad förefaller det som om kyrkorna byggts till och kyrkogårdarna utvidgats.

Leif Stenholm

## EN SMAKFRÅGA?

Tält eller tran, frågetecknen kring lerbottnarna är många. Även om den senast anförda tranberedningsfunktionen ter sig mycket lockande, tycker man ändå att den feta guanoliknande möljan borde avsätta tydligare spår. Leran i bottnarna är oftast ren och bottenytan "okultiverad". För att ytterligare röra om i dimmorna framlägges nedan ännu ett funktionsförslag.

Lerbottnarna som kar för ett första smakbefrämjande saltlakebad, innan en mera tidskrävande rensning och saltinpackning vidtog. Uppslaget kommer från Linné, som på sin Skånska resa år 1749 redogör för ett sådant tillvägagångssätt. Den vanliga metoden var då att "den fångade sillen rensas, sköljes, lägges i saltlake eller saltas, däruti hon ligger en natt. Sedan upptages hon och avstry-

kes med handen samt insaltas uti fjärding". Några dagar senare omtalar han en halländsk metod, som bättre skulle tillvarataga sillens smak "om hon kastas strax i saltlake, sedermera rensades och lades i annor saltlake och omsider insaltades; ty en fisk, som aldrig så litet ligger i luften efter sin död, förändras strax till smak och konsistens". Ett faktum som är nog så påtagligt för den "färska" fisk som saluföres i våra dagar.

De flesta lerbottnarna verkar att i tiden ligga före 1200-talets mitt och de nordtyska städernas handelsexpansion som medförde en helt ny ekonomisk situation för sillfisket. I Ystad t. ex. ligger de lerbottnar som påträffats, vid den dåtida åns utlopp i en havsvik. Samma läge har också de enda vikingatida - tidigmedeltida lämningar som framkommit vid utgrävningar inom den medeltida stadskärnans ram. Både det arkeologiska och skriftliga källmaterialet pekar på att en stadsbildning inte skett förrän omkring 1250. Det område som då uppläts åt de tyska köpmännen kom att ligga i en annan del av stadsområdet än lerbottnarna. Lerbottnarna kan alltså snarare ses som ett resultat av den omgivande bondebygdens årsbehovsfiske innan det varken fanns ekonomiska eller politiska förutsättningar för en omfattande sillhandel. Men vi vet att också tyskarna var finsmakare, sillen inelades i olika klasser efter smak

## Litteratur

Carl von Linné. Skånska resan år 1749.

Märta Strömberg. En kustby i Ystad - före stadens tillkomst / Var kustbon fiskare eller bonde? Ystads fornminnesförenings årsskrift XXIII, XXV. 1978, 1981.

och kvalitet. Kanske fick man i och med denna tid möjlighet att utföra den första smakbefrämjande processen på större båtar redan ute till havs. Annars var insaltning ombord förbjuden förutom 6 tunnor för eget bruk. Eller var det kanske så att tyskarna kunde organisera så pass mycket arbetskraft till lands att rensning och saltinpackning kunde ske så snabbt, att saltlakebadet i lerbottnarna blev överflödigt.

Ett aber för ovanstående funktionsförslag är frågan om man, före strandköpingarnas och den tyska handelsexpansionens uppkomst, hade tillgång till de saltmängder som krävdes för en saltinpackning.

Vid kusten alldeles väster om Ystad har Märta Strömberg undersökt en grophusbebyggelse från tiden sent 500-tal till omkring år 1000. På golvet i några hus påträffades sillben. Eftersom dessa är mycket lätt förgängliga har den osteologiska expertisen antagit att det måste röra sig om saltkonserverade sillar. Även undertecknad har funnit sillben, i ett grophus med dåliga bevaringsförhållanden på den vikingatida-tidigmedeltida handelsplatsen Köpinge i Stora Köpinge sn öster om Ystad. Man bör alltså även i detta tidiga skede haft tillgång till salt för insaltning i Ystadtrakten, antingen importerat från slaviskt område eller inhemskt salinproducerat.

Sten Tesch

Sten Tesch. Forn tidens bopålar. Ale 3/1979.

Sten Tesch & Anders Wihlborg. Medeltidsstaden - Ystad. Riksantikvarieämbetet. Undersökningsverksamheten. Utställningsskrift. 1981.

Sten Tesch. Projektet Medeltidsstaden /Ystad (i manuskript).

REFERAT FRA MEDELTIDSARKEOLOGISKA FÖRENINGENS ÅRSMÖTE HOLDT  
PÅ KULTUREN 24. FEBRUAR 1981 kl. 16.00

---

- 1) Mötet ble åpnet kl. 16.01.
- 2) Til justeringsmann ble valgt Maria Cinthio.
- 3) Til sekretär ble valgt Axel Christophersen.
- 4) Til möteleder ble valgt Claes Wahlöö.
- 5) Styrelsen ble bevilget ansvarsfrihet for økonomien 1980. (Revisors Lars Ersgård beretning ble opplest av Anders Wihlborg.
- 6) Lars Ersgård ble gjenvalgt som revisor for regnskapsåret 1981.
- 7) Den sittende styrelsen ble gjenvalgt (ingen motkandidater foreslått).
- 8) Til valberedning ble (in absentia) valgt Barbro Sundnér og Kristina Jennbert-Spång.
- 9) Under pkt 6, øvrige spørsmål, ble det redgjort for utgivelseplanen for META 1981. Nr 1 er under produksjon og forventes utkommet i løpet av begynnelsen av april. Nr 2 produseres av en sammensatt redaksjon i Göteborg, nr 3 av en redaksjon fra Stockholm og nr 4 av hovedredaksjonen i Lund.
- 10) Mötet ble hevet kl. 16.10.

Justeres  
Maria Cinthio

Ved protokollen  
Axel Christophersen

#### STADGAR FÖR MEDELTIDSARKEOLOGISKA FÖRENINGEN

1. Medeltidsarkeologiska föreningen är en ideell förening, vars syfte skall vara att utge Medeltidsarkeologisk tidskrift (META) och stimulera den medeltidsarkeologiska forskningen.
2. Medlem erhåller avgiftsfritt tidskriften META.
3. Styrelsen skall omfatta 5 personer, som fördelar arbetet mellan sig. 1 medlem utses till sammankallande.
4. Styrelsen skall ingå i tidskriften META:s redaktion.
5. Rätt att teckna föreningen åger styrelsemedlemmarna var för sig.
6. Årsmöte med val av styrelse och revisor skall äga rum senast den sista februari varje år.

## INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 1 Redaktionellt
- 2 Landsbyregulering og grubehuse. Aktuelle problemer i dansk vikingetidsforskning. (Leif Chr. Nielsen)
- 13 Middelalderens kulturlandskap i sökelyset. Presentation av ett forskningsprojekt. (Axel Christophersen)
- 17 Dokumentasjon ved bygravninger i Norden (Øivind Lunde, Lyder Marstrander)
- 20 Tønsberg sett från sidan (Lars Redin)
- 24 Sagan om det ansvarslösa arkeologparet på 1990-talet och sedan (Carl-Axel Moberg)
- 26 Litteratur: En ny vikingetid i Danmark (Anders Andrén)
- 28 Presentation av en nyutkommen handledning (Eva Hebyr)
- 31 Ebbe Nyborg: Enkeltmaend og fælleskaber i organiseringen af det romanske kirkebyggeri..... (Barbro Sundnér)
- 36 Debatt: Lerbottnar (Leif Stenholm)
- 38 En smakfråga ? (Sten Tesch)
- 40 Årsmötesprotokoll  
Stadgar för Medeltidsarkeologiska föreningen

Meta ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen. Medlemskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1981 35 kr) insätts på postgironummer 45 32 11 - 5. Manusbidrag till tidskriften sänds till Medeltidsarkeologiska föreningen, LUHM, Krafts torg 1, 223 50 Lund.

ISSN 0348 - 7903